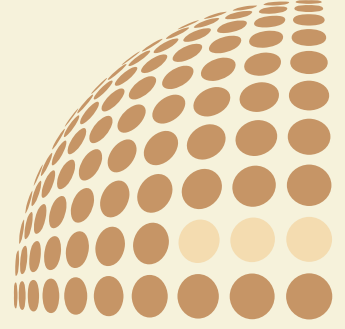

SETA ANALİZ

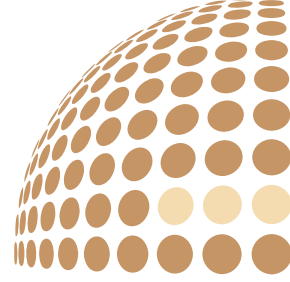
SETA | Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı | www.setav.org | Nisan 2012

ARAP BAHARI SÜRECİNDE İRAN'IN SURİYE POLİTİKASI

BAYRAM SİNKAYA

SETA ANALİZ

AA, Serkan Fidan

Sayı: 53 | Nisan 2012

ARAP BAHARI SÜRECİNDE İRAN'IN SURIYE POLİTİKASI

BAYRAM SİNKAYA

İÇİNDEKİLER

1. GİRİŞ | 4
2. İRAN-SURİYE İLİŞKİLERİNİN TEMELLERİ | 5
3. İRAN'IN SURİYE İSYANINA İLİŞKİN TUTUMU | 8
4. İRAN'IN ESAD YÖNETİMİNE VERDİĞİ DESTEĞİN MAHİYETİ | 12
  - 4.1. EKONOMİK DESTEK | 12
  - 4.2. GÜVENLİK DESTEĞİ | 14
  - 4.3. DİPLOMATİK DESTEK | 16
5. İRAN'IN SURİYE DESTEĞİNE BAKIŞ: DİRENİŞ VE Şİİ HİLALİ YAKLAŞIMLARI | 19
  - 5.1. MEZHEPÇİ YAKLAŞIM VE "Şİİ HİLALİ" SÖYLEMİ | 19
  - 5.2. DİRENİŞ EKSENİ SÖYLEMİ | 21
6. İRAN - ESAD YÖNETİMİ İLİŞKİSİNİN SINIRLARI | 23
7. SURİYE MUHALEFETİ VE İRAN | 26
8. İRAN'IN SURİYE POLİTİKASININ BÖLGESEL ETKİLERİ | 29
9. İRAN'IN SURİYE POLİTİKASININ TÜRKİYE'YE ETKİLERİ | 32
10. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME | 36

ÖZET

Arap baharı ile başlayan toplumsal ve siyasal değişim süreci Ortadoğu'da egemen olan siyasal rejimlerin kimi yerlerde devrilmesine, kimi yerlerde de sarsılmasına neden olmuştur. Bu sürecin tetiklediği halk isyanları kısa süre içerisinde Suriye'ye de yayılmış ve bu ülkede hakim olan Baas rejimini tehdit etmiştir. Fakat Baas rejimi değişim talebiyle ortaya çıkan isyana karşı şiddet kullanarak mücadele etmek yoluna gitmiş ve bu yolda en büyük siyasi desteği İran'dan almıştır.

Yıllardır bölgede statükoya karşı çıkan ve bu nedenle "İslami uyanış" addettiği Arap baharını destekleyen İran yönetimi Suriye söz konusu olunca "statükonun" sürdürülmesinden yana tavır almıştır. İran'ın bu tavrı kimi çevrelerde mezhep ekseninde siyaset izlemesiyle izah edilmeye çalışılırken İran makamları tarafından İsrail'e ve ABD'ye karşı duran sözde direniş hattının müdafaası şeklinde savunulmuştur.

Farklı ideolojik boyutlarına karşın gerek mezhepçi yaklaşım, gerekse direniş hattı söylemi İran'ın bazı jeopolitik kaygılarına işaret etmektedir. Arap baharının tetiklediği değişim süreci bölgenin jeopolitik yapısında köklü değişikliklere yol açmış, dolayısıyla bölgesel ve küresel aktörlerin Ortadoğu politikalarını yeniden değerlendirmelerine neden olmuştur. Bu değişim süreci bölgedeki tek müttefiki olan Suriye'ye gelene kadar İran jeopolitik çıkarlarına hizmet ederken Suriye'deki muhtemel bir değişim İran'ın jeopolitik çıkarlarını tehdit etmektedir. Bu nedenle İran, Arap baharı Suriye'ye geldiğinde farklı bir tavır almıştır.

İran'ın bölgeye yönelik jeopolitik kaygıları ise ideolojik ve stratejik faktörler tarafından belirlenmektedir. İran'ın devrimci/ideolojik duruşu onun İsrail'i, ABD'yi ve bölgedeki Amerikan müttefiklerini "düşman" olarak görmesine neden olmaktadır. İran devriminden bu yana sözde düşmanları ile İran arasında ortaya çıkan gerginlikler ve çatışmalar, taraflar arasındaki karşılıklı husumet ilişkisine tarihsel bir boyut kazandırmıştır. Bu minval üzere son on yılda Ortadoğu'da İran ve müttefikleri ile Suudi Arabistan, Körfez ülkeleri, Mısır, Ürdün gibi İran karşıtları arasında kamplaşma ve soğuk savaş ortaya çıkmıştır. Böyle bir ortamda İran'ın savunma stratejisinde Suriye ve Hizbullah ile geliştirdiği ittifak ilişkisi önemli bir yer edinmiştir. İran'ın savunma stratejisinde kritik öneme haiz olan Suriye'de ortaya çıkan isyanın İran'ın dostu Esad yönetiminin devrilmesini talep etmesi ve bölgedeki karşıtlarının da isyancılara destek vermesi İran yönetiminin isyancılara karşı Esad'a destek vermesine neden olmuştur.

İran yönetimi Suriye'deki gelişmeleri bölgesel gerginlikler ve hesaplaşmalar üzerinden okurken Türkiye'nin Suriyeli rejim muhaliflerinin yanında yer alması, iki ülkenin karşı taraflarda durmasıyla sonuçlanmıştır. Bununla birlikte her iki ülkede mevcut hükümetlerin Türkiye ile İran'ı doğrudan karşı karşıya getirecek eylem ve söylemlerden kaçındığı gözlemlenmektedir.

ARAP BAHARI SÜRECİNDE İRAN'IN SURİYE POLİTİKASI

1. GİRİŞ

2011 yılına damgasına vuran “Arap baharı” ile başlayan toplumsal ve siyasal değişim ve dönüşüm süreci Ortadoğu bölgesinin jeopolitik yapısını büyük ölçüde değiştirmiştir ve değiştirmeye de devam etmektedir. Bu jeopolitik kırılma nedeniyle bölgesel ve küresel aktörler konumlarını yeniden değerlendirerek politikalarında önemli değişikliklere gitmiştir. Bununla beraber Arap baharının meydana okuması bölgede kimi yerlerde büyük bir dirençle karşılaşmıştır. Bu direnç noktalarından en önemlisi de Suriye’de ortaya çıkmıştır. Arap isyan ateşinin Suriye’ye sıçramasına ve kısa sürede yayılmasına rağmen bu ülkedeki Baas rejimi “direnmeye” devam etmektedir. Baas rejimi bu direnişi sırasında en büyük siyasi desteği İran’dan almaktadır.

İran yönetimi 1979 İslam Devrimi’nden ilham aldığını iddia ettiği ve “İslami uyanış” diye adlandırdığı isyanları Tunus, Mısır, Libya, Yemen ve Bahreyn’de desteklemiştir.¹ İran yönetimi İslami uyanış çerçevesinde değerlendirirse de buralardaki isyanların ortak özelliği statükocu, otoriter ve yozlaşmış yönetimlere karşı siyasal özgürlük, siyasal katılım, ekonomik ve sosyal adalet talebi ile tabandan gelen hareketler olmasıdır. Arap baharı sürecinde gerçekleşen devrimleri ve halk isyanlarını genellikle destekleyen İran yönetiminin yine otoriter bir rejime karşı “tabandan gelen isyan” karşısında Suriye rejimine destek vermesi zihinlerde birtakım sorulara yol açmaktadır. İran, Suriye isyanı karşısında neden farklı bir tutum almıştır? Diğer bir deyişle, İran’ın isyan karşısında Suriye rejimine destek vermesinin nedenleri nelerdir? Bu sorularla bağlantılı başka bir soru daha ortaya çıkmaktadır: İran’ın Suriye’ye verdiği desteğin kapsamı nedir ve ne zamana kadar devam edecektir?

1. Bkz. Hakkı Uygur, “İran ve Arap Baharı,” *SETA Analiz*, sayı 52, Mart 2012.

Bu çalışmada Arap baharı sürecinde İran-Suriye ilişkilerinin analiz edilmesi suretiyle yukarıdaki sorulara cevaplar bulunması hedeflenmiştir. Bu amaçla öncelikle iki ülke arasındaki ikili ilişkilerin temelleri, İran'ın Suriye isyanı karşısındaki tutumu ve Esad yönetimine verdiği desteğin mahiyeti incelenmiştir. Ardından İran'ın Esad yönetimine verdiği desteği açıklamaya dönük yaklaşımlar ile İran-Suriye ilişkilerindeki sorunlar ele alınmıştır. Son olarak Arap baharı sürecinde İran'ın Suriye politikasının bölgeye ve Türkiye'ye yansımaları tartışılmıştır.

2. İRAN-SURIYE İLİŞKİLERİNİN TEMELLERİ

Mart 2011'de Suriye'de neredeyse elli yıldır hâkim olan Baas rejimine karşı isyanın çıkmasından sonra Beşar Esad yönetimine destek veren ülkelerin başında İran gelmektedir. İranlı yetkililerin son zamanlarda yaptığı açıklamalardan anlaşıldığı kadarıyla İran'ın Esad'a verdiği desteğin önümüzdeki günlerde de sürmesi beklenmektedir. Bu süreç, bölgede en uzun süreli ittifak olan İran-Suriye stratejik işbirliğinin ne kadar güçlü olduğunu bir kere daha göstermiştir. İran ile Suriye arasındaki ilişkilerin neden bu kadar güçlü ve uzun soluklu olduğunu anlayabilmek için iki ülke arasındaki işbirliğini destekleyen tarihsel, ideolojik ve stratejik temellerin incelenmesi gerekmektedir. Zira bu arka plan, İran'ın süregelen Suriye politikasında belirleyici faktörlerden birisi olmuştur.

İran-Suriye dostluğu İran devrimi ile başlasa da İranlı devrimciler ile Baas rejimi arasındaki ilişkiler daha öncesine dayanmaktadır. İmam Musa Sadr başta olmak üzere İranlı İslamcı devrimcilerin bir kısmı, İran devrimi başlamadan önce, Lübnan iç savaşından mağdur olan Şii'lere yardımcı olmak ve İsrail'e karşı savaşmak için Lübnan'a gitmiş ve orada Hafız Esad yönetimindeki Suriye'den destek almıştır. İranlı devrimciler ile Esad arasındaki ilişki devrim sırasında ve sonrasında da sürmüştür. Nitekim Suriye, devrim sonrası İran'da yeni rejimi tanıyan ilk ülkelerden birisi olmuştur.²

İlk bakışta İslamcı İran ile sosyalist-milliyetçi Baas rejimi arasında ortaya çıkan yakınlaşma tuhaf gibi görünse de her iki ülkede hâkim olan ideolojiler arasında ortak bir yön vardır. Farklı kaynaklardan beslenmesine ve farklı hedeflere matuf olmasına rağmen Siyonizm ve Amerikan karşıtlığı devrimci ve İslamcı İran ile Baas rejimi yönetimindeki Suriye'yi aynı noktada buluşturmuştur. Üstelik Mısır'ın Camp David süreciyle İsrail'e karşı "direniş cephesi"nden ayrılması ve Irak ile arasındaki gerginlikler nedeniyle Suriye'nin kendisini İsrail karşısında yalnız hissetmeye başladığı bir dönemde gerçekleşen İran devrimi, Esad yönetimi tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Devrimci İran'ın Filistinli direniş örgütleri ile temas kurmak ve devrim ihraç etmek suretiyle Siyonizme karşı mücadelede bilfiil aktif rol oynamaya başlaması, hâlihazırda İsrail'e karşı defalar-

Arap baharı sürecinde gerçekleşen devrimleri ve halk isyanlarını genellikle destekleyen İran yönetiminin yine otoriter bir rejime karşı "tabandan gelen isyan" karşısında Suriye rejimine destek vermesi zihinlerde birtakım sorulara yol açmaktadır.

2. Sami Mobayad, "Syria's One True Friend-Iran," *Asia Times*, 12 Temmuz 2006; A. William Samii, "Syria and Iran: An Enduring Axis," *Mideast Monitor*, vol.1, no.2 (Nisan/Mayıs 2006).

Farklı kaynaklardan beslenmesine ve farklı hedeflere matuf olmasına rağmen Siyonizm ve Amerikan karşıtlığı devrimci ve İslamcı İran ile Baas rejimi yönetimindeki Suriye'yi aynı noktada buluşturmuştur.

ca savaşa girmiş, topraklarının bir kısmını kaybetmiş ve ülkesini direniş örgütlerine açmış Suriye'yi doğal bir dost haline getirmiştir.³ İdeolojik ortaklığın yanı sıra İran ile Suriye arasında kayda değer sorun olmaması da bu dostluğun uzun süreli olmasında etkili olmuştur.⁴ Devrim ihracı politikasının zirvede olduğu dönemlerde dahi İran'ın Suriye'ye karşı bu siyaseti izleme yoluna gitmemesi, iki ülke arasında ortaya çıkması muhtemel pürüzleri önlemiştir.

Siyonizm ve Amerikan karşıtlığı temeli üzerine inşa edilen İran-Suriye dostluğu, iki devletin stratejik çıkarlarının örtüşmeye başlaması ve ortak tehditlere karşı işbirliği yapmaları nedeniyle ittifaka dönüşmüştür. İran-Suriye ilişkilerinin stratejik bir ittifaka evrilmesi sürecindeki dönüm noktalarından birisi, her iki ülkenin de Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak ile karşı karşıya gelmiş olmasıdır.⁵ Baas Partisinin Suriye ve Irak kol- ları arasında ortaya çıkan "ideolojik" fikir ayrılıkları ve iki ülke arasındaki bölgesel rekabetten dolayı Saddam Hüseyin yönetimi ile ilişkileri bozulmuş olan Esad yönetimi, Irak askeri güçlerinin Eylül 1980'de İran'a saldırması üzerine İran'a destek vermiştir. Esasın- da aralarındaki husumetten dolayı Saddam Hüseyin'i dengelemek üzere Esad'ın İran'a verdiği bu destek, birkaç açıdan önemli olmuştur. Bir kere büyük güçlerle ilişkilerinin bozulması nedeniyle silah temininde güçlük çeken İran, Suriye üzerinden Doğu bloku menşeli silahları transfer edebilmiştir. İkincisi, Suriye'nin petrol boru hattını kapatmak suretiyle Irak'ın petrol ihracatına darbe vurması, Saddam Hüseyin'in savaşı sürdürmek için ihtiyacı olan maddi kaynakları zayıflatmıştır. Son olarak, Saddam Hüseyin'in İran- Irak savaşını bir Arap-Fars çatışması olarak lanse etmeye çalışmasına karşın Suriye'nin İran'ın yanında yer alması, bu propagandanın etkisini azaltmıştır. Bu desteğine karşılık Suriye, 1982-85 yılları arasında İran'dan ucuz petrol ile bir miktar maddi yardım almıştır.⁶

Temmuz 1982'de İsrail'in Lübnan'ın güneyini işgal etmesi Suriye-İran ilişkilerini perçin- leyen bir başka faktör olarak ortaya çıkmıştır. Suriye açısından Lübnan'ın işgali, İsrail tarafından kuşatılmak anlamına gelmiştir. Bu yüzden Suriye, İsrail'e ve İsrail ile işbirliği yapan Beşir Cemayel hükümetine karşı Lübnanlıları seferber etmek istemiştir. Lübnanlı Şiiilerin İsrail'e karşı seferber edilebilmesi için Suriye, ideolojik ve lojistik desteğe ihtiyaç duymuştur. İran ise Lübnan'a giderek İsrail'e karşı direnişçilere destek vermeyi, devrimci ve manevi bir sorumluk olarak görmüştür. Ayrıca, bu sayede Lübnan'a devrim ihraç edebileceğini ve Siyonizme karşı mücadelede önemli bir üs kazanabileceğini düşünmüştür.⁷ Bu noktada Suriye, İran'ın Lübnanlı Şiiilere ulaşmasını engelleyebilir

3. Raymond Hinnebusch, "The Syrian-Iranian Alliance," *The Iranian Revolution at 30*, (Washington DC.: The Middle East Institute, 2009), s.149; A. Ehteshami & R. Hinnebusch, *Syria and Iran: Middle Powers in a Penetrated Regional System*, (Routledge: Londra, 1997), s.88-91.

4. Bkz. Joobin Goodarzi, *Syria and Iran: Diplomatic Alliance and Power Politics in the Middle East*, (New York: I.B. Tauris, 2006).

5. Ehteshami & R. Hinnebusch, *Syria and Irans*, s.91-97.

6. Ehteshami & R. Hinnebusch, *Syria and Iran*, s.99-100.

7. Houshang E. Chehabi, "Iran and Lebanon in the Revolutionary Decade," Houshang E. Chehabi (ed.), *Distant Relations: Iran and Lebanon in the Last 500 Years*, (New York: I.B.Tauris, 2006), s.201-230. Ayrıca bkz. İhsan Dağı, *Ortadoğu'da İslam ve Siyaset*, (İstanbul: Boyut,), s.129-137.

veya kolaylaştırabilirdi ki, Esad yönetimi ikinci yolu tercih etmiştir. Böylece, farklı beklentilerle de olsa ortak düşmana karşı mücadelede işbirliği, Suriye ile İran arasındaki ilişkilerin en önemli temellerinden birini oluşturmuştur.

İran, devrim ihraç etme ve İsrail'e karşı mücadele siyaseti dâhilinde, Suriye ise Lübnan'da etkinliğini sürdürmek ve İsrail'e karşı denge sağlamak amacıyla Lübnanlı Şiiilere destek vermek üzere uzlaşmıştır. Bu uzlaşma, İslam Devrimi Muhafızları Ordusu'ndan küçük bir birliğin Suriye üzerinden Lübnan'a girmesi ve orada Hizbullah'ı organize etmesiyle sonuçlanmıştır. Giderek Lübnan Şiiileri arasında etkinliğini artıran Hizbullah, hem Suriye'nin hem de İran'ın Lübnan'daki nüfuz unsuru ve ortak siyasi değerlerinden birisi olmuştur.

1990'ların ilk yarısında başlayan "Ortadoğu Barış Süreci"ne Suriye'nin dâhil olması, İran-Suriye ittifakının "sallanmasına" ve öneminin azalmasına neden olmuştur. Suriye'nin bu görüşmelerde İran, Hizbullah ve diğer direniş örgütleriyle ilişkilerini pazarlık unsuru olarak kullanması, iki ülke liderleri arasındaki güveni sarsmıştır. Bu süreçte İran'ın en büyük endişesi, Suriye'nin Golan'dan çekilmesi karşılığında İsrail ile anlaşma yapmasıydı. İran açısından bakıldığında Suriye ile İsrail arasında sağlanacak başarılı bir anlaşma, Hizbullah'ın ve Filistin direniş örgütlerinin silahsızlandırılarak kontrol altına alınması anlamına geliyordu ki böyle bir gelişme İran'ın bölge siyasetinin temellerini sarsabilirdi.⁸ Bununla birlikte aynı dönemde Haşimi Rafsancani liderliğindeki İran dış politikasında pragmatizmin yükselmesi ve Batı ile ilişkilerini geliştirme arayışına girmesi, İran'ın Suriye'ye karşı sert tepki göstermesini önlemiştir.

Barış sürecinin sonuçsuz kalması ve zamanla hem İran'ın hem de Suriye'nin Batı ile ilişkilerinin bozulması, iki ülke arasındaki ittifakın yeniden canlanmasına neden olmuştur. Özellikle 2003 yılından sonra her iki ülkeye yönelik olarak Amerikan tehditlerinin artması, özü itibarıyla Amerikan karşıtı olan bu ittifakı güçlendirmiştir. Şubat 2005'te Lübnan eski Başbakanı Refik Hariri'nin öldürülmesinden Suriye'nin sorumlu tutulması, Beşar Esad yönetimi üzerindeki uluslararası baskının artmasına neden olmuştur. Aynı dönemde İran'da cumhurbaşkanı olan Mahmud Ahmedinejad'ın dış politikada Siyonizm karşıtlığı üzerinden radikal bir söylem benimsemesi ve İran nükleer programından kaynaklanan sorunda kendinden önceki yönetimin uzlaşmacı yaklaşımını terk etmesi, İran ile Batılı ülkeler arasındaki ilişkilerin gerilmesine neden olmuştur. Böylece hem Suriye hem de İran üzerinde artan uluslararası baskılar, iki ülkeyi birbirine daha çok yaklaştırmıştır.

Giderek güçlenen İran-Suriye ittifakının yanı sıra 2005'ten sonra Irak'ta İran ile bağlantılı Şii siyasi hareketlerin etkili olduğu hükümetlerin kurulması, Ortadoğu'daki güç dengesinin bu ülke lehine değişmesine neden olmuştur.⁹ Bölgesel güç dengesinin bu

İran açısından bakıldığında Suriye ile İsrail arasında sağlanacak başarılı bir anlaşma, Hizbullah'ın ve Filistin direniş örgütlerinin silahsızlandırılarak kontrol altına alınması anlamına geliyordu ki böyle bir gelişme İran'ın bölge siyasetinin temellerini sarsabilirdi.

8. Ehteshami & Hinnebusch, *Syria and Iran*, s.191-95.

9. Bkz. Barry Rubin, "Iran: The Rise of a Regional Power," *Middle East Review of International Affairs*, cilt 10, no.1 (Eylül 2006), s. 142-151. Ayrıca bkz. Mehmet Şahin, "Şii Jeopolitiği: İran için Fırsatlar ve Engeller," *Akademik Orta Doğu*, cilt 1, no.1 (2006), s.39-55.

Böylece bir tarafta kendilerine “direnış cephesi” diyen İran, Suriye ve Hizbullah, diğer tarafta statükocu Arap rejimleri, yani Körfez ülkeleri, Ürdün ve Mısır, olmak üzere bölgede iki rakip kutup şekillenmeye başlamıştır.

şekilde değişmeye başlaması, İran’ın Şii hilali oluşturarak bölgede kendi hegemonyasını kurmaya çalıştığından endişelenen, Batı ile iyi ilişkilere sahip, geleneksel ve statükocu Arap rejimlerini rahatsız etmiştir. Aynı dönemde İran’ın nükleer programı ile füze programlarının hızla ilerlemesi bu ülkelerin rahatsızlığını daha da artırmıştır. Bunun üzerine, Suudi Arabistan başta olmak üzere Körfez ülkeleri, Ürdün ve Hüsnü Mübarek yönetimindeki Mısır, İran’ın bölgede yükselişini durdurmak için yeni arayışlara girmiştir. Böylece bir tarafta kendilerine “direnış cephesi” diyen İran, Suriye ve Hizbullah, diğer tarafta statükocu Arap rejimleri, yani Körfez ülkeleri, Ürdün ve Mısır, olmak üzere bölgede iki rakip kutup şekillenmeye başlamıştır.¹⁰ Ortadoğu’daki bu kutuplaşma, İsrail’in Temmuz 2006’da Lübnan’a saldırması ve Aralık 2008’de Gazze’ye düzenlediği askeri operasyon esnasında net bir şekilde ortaya çıkmıştır. Statükocu Arap rejimleri Hizbullah’ı ve Hamas’ı İsrail saldırılarını provoke etmekle ve İran’ın uydusu gibi davranmakla suçlarken İran ve Suriye, bu örgütlerin mücadelesine “direnış” çerçevesinde destek belirtmiştir. Şubat 2010’da Ahmedinejad’ın Şam’a yaptığı ziyaret sırasında İran, Suriye ve Hizbullah arasındaki sıkı ilişki ve dayanışma bir kez daha ilan edilmiştir.¹¹

Bölgede ortaya çıkan bu kutuplaşma, Arap baharı sürecinde İran’ın Suriye’ye verdiği desteğin anlaşılmasındaki önemli hususlardan birini teşkil etmektedir. Zira Suudi Arabistan ve Katar başta olmak üzere statükocu Arap rejimlerinin Esad yönetimine karşı Suriyeli isyancıları desteklemesi, İran tarafında “direnış cephesi”ne yapılan yeni bir saldırı olarak değerlendirilmiştir.

3. İRAN’IN SURIYE İSYANINA İLİŞKİN TUTUMU

Mısır’da ve Tunus’ta devrimcilere destek verdikleri halde İranlı yetkililer ve İran basını Mart ayının başlarında Suriye’de ortaya çıkan rejim karşıtı gösteriler hakkında bir müddet sessiz kalmıştır.¹² İran’dan gelen ilk resmi açıklamalarda da Suriye’de rejim karşıtı muhalefetin önemi göz ardı edilmiştir. 12 Nisan 2011’de basın açıklaması yapan Dışışleri Bakanlığı Sözcüsü Ramin Mihmanperest, Suriye’deki ayaklanmaların çok sınırlı olduğunu; olayların dışarıdan, özellikle Batılılar, Amerikalılar ve Siyonistler tarafından kışkırtıldığını ve medyanın olayları abarttığını söylemiştir.¹³ Mihmanperest daha sonra yaptığı bir başka açıklamada ise “görüşlerini barışçı şekilde ifade edenlerin şiddetle bastırılmasına karşı olduklarını” belirtmiş, ama Batı medyasının çok cılız ve zayıf olan muhalefeti abarttığını ve onları Suriye halkının çoğunluğunun taleplerini yansıtmıyormuş gibi gösterdiğini iddia etmiştir. İran Dışışleri Bakanı Ali Ekber Salih de

10. F. Gregory Gause III, “Saudi Arabia: Iraq, Iran, the Regional Power Balance, and the Sectarian Question,” *Strategic Insights*, cilt 6, no.2 (Mart 2007), s.1-8. Ayellet Yehiav, “The Anti-Iranian Front: Egypt, Saudi Arabia, and Jordan,” *Middle East Review of International Affairs*, cilt 11, no.1 (Mart 2007), s.6-9.

11. “Ahmadinejad, Assad escalate rhetoric,” *Jerusalem Post*, 26 Şubat 2010.

12. Golnaz Esfendiari, “The View from Iran of Syria’s Protests,” *RFE/RL*, 16 Mart 2012; “Iran: Government-controlled media mute on deadly protest in Syria,” *Los Angeles Times*, 29 Mart 2011.

13. “Iran calls Syrian protests a Western plot,” *Reuters*, 12 Nisan 2011.

yabancıların Suriye'de kargaşa çıkarmaya çalıştıklarını söyleyerek Mihmanperest'in açıklamalarına destek vermiştir.¹⁴

İran'ın muhalefete karşı ilgisizliğinde gösterilerin seyri ve eylemciler ile güvenlik güçleri arasındaki çatışmalar etkili olmuştur. Gösterilerin öncelikle taşrada ve sınırlara yakın bölgelerde çıkması ve Halep, Şam gibi büyük şehirlere yayılmamış olması nedeniyle isyanı yabancıların kıskırttığı iddiaları revaç kazanmıştır. Bu arada isyancıların yer yer silahlanması ve hükümet birlikleri ile çatışmaya girmesi, isyancıların dışarıdan destek aldığı iddialarını güçlendirmiştir.

Suriye'deki rejim karşıtı gösterilere karşı İran'ın kayıtsız kalmasının bir başka sebebi de İran siyasi seçkinleri arasında bu meseleye dair ortaya çıkan kafa karışıklığıdır. Suriye'de isyan söz konusu olunca İran'ın dış politikasına ve Ortadoğu siyasetine yön veren iki temel ilke çatışmıştır.¹⁵ Bu ilkelerden birisi emperyalizme, Siyonizme ve İsrail'e karşı mücadeledir ki Suriye-İran ilişkilerinin temeli bu prensibe dayanmaktadır. İkinci ilke ise (özellikle emperyalistler dayanışma içindeki) otoriter rejimlere karşı mazlum halkların savunulması, mazlum halkların kurtuluş ve özgürlük mücadelelerinin teşvik edilmesidir. Fakat Suriye'de halk ayaklanmasının desteklenmesi, "Siyonizme karşı mücadeledeki" tek müttefiki Esad yönetimi aleyhine tavır almayı gerektireceğinden İran böyle bir siyaset izlemeyi benimsemedi.¹⁶ Diğer yandan Suriye'de rejimi desteklemek bir diktatörlüğü desteklemekle aynı idi ve bölgedeki halk hareketlerinin desteklenmesi prensibine ters düşüyordu.¹⁷

Ayrıca Suriye'de çıkan rejim karşıtı isyan İran'ın bölgedeki stratejik çıkarlarını tehdit ediyordu. Irak savaşının yıkıcı etkisinden edindiği tecrübeye dayanarak İran yönetimi, savunma stratejisini caydırıcılık esası üzerinden düşmanın sınırları dışında karşılanması şeklinde kurmuştur.¹⁸ Bu stratejide İran'ın Filistin, Lübnan ve Suriye'deki müttefiklerinin önemli bir yeri vardır.¹⁹ Dolayısıyla, Esad yönetiminin düşmesi, İran için sadece stratejik bir müttefikin kaybı değil, aynı zamanda direniş örgütleri ile bağlantı noktasının kaybı anlamına geliyordu.

İran'ın Suriye isyanına bakışını şekillendiren faktörlerden belki de en önemlisi, üçüncü aktörlerin, yani İsrail, ABD, Suudi Arabistan ve Körfez Ülkeleri'nin isyan karşısında aldıkları tutum olmuştur. Özellikle saltanatla idare olunan ve İran ile ilişkileri geçen birkaç yıl zarfında bir hayli kötüleşen Suudi Arabistan'ın isyana destek vermesi, İran-

Suriye'de halk ayaklanmasının desteklenmesi, "Siyonizme karşı mücadeledeki" tek müttefiki Esad yönetimi aleyhine tavır almayı gerektireceğinden İran böyle bir siyaset izlemeyi benimsemedi.

14. "Ahmadinejad says Syria need no foreign intervention," *AFP*, 10 Mayıs 2011.

15. Mohammad Mahdi Nia, "Holistic Constructivism: A Theoretical Approach to Understanding Iran's Foreign Policy," *Perceptions*, vol.15, no. 1&2 (2010), s. 1-41; Ahmad Sadeghi, "Genealogy of Iranian Foreign Policy: Identity, Culture and History," *The Iranian Journal of International Affairs*, vol.20, no.4 (2008), s.1-40.

16. Mansour Hodad, "Merese Seyyasiye Shia va Meseleye Suriyeh," *Rajaneews*, 24 Şubat 2012.

17. "Iran va Ayande-e Tahavvolate Suriyeh," *Jamejamonline*, 27 Temmuz 2011.

18. "IRGC Deputy Commander Outlines Military Achievements to Foreign Attaches," *Fars News Agency*, 25 April 2006, WNC.

19. "The vital resources of America and the Zionist regime are within the reach of our missiles," *Keyhan*, 8 July 2004, FBIS-NES-2004-0710.

Hamanei, Haziran
2011'de İran'ın
Suriye isyanı
karşısındaki
pozisyonunu net
bir şekilde ortaya
koymuştur.

lı liderlerin isyanın niteliği hakkındaki kuşkularını iyice artırmıştır.²⁰ Suudi Arabistan, ABD ve Batı Avrupa ülkelerinin rejim karşıtı gösterilere ve muhaliflere destek vermesi, İranlı yetkililerin aynı gösterileri direniş eksenine, dolayısıyla İran aleyhine tertip edilmiş büyük bir plan olarak görmesine neden olmuştur.²¹ Esad rejiminin yıkılmasının İsrail'in çıkarlarına hizmet edeceğini düşünen İran, bölgede İsrail'in faydasına olduğunu düşündüğü her şeye karşı çıktığı gibi Esad rejimini hedef alan isyana da karşı durmuştur. İran'ın eski Umman Büyükelçisi Morteza Rahimi "Suriye'de İsrail'in zararına olan şey bizim faydamızdır ve İsrail'in faydasına olan şey bizim aleyhimize" diyerek bu tutumu özetlemiştir.²² İran ile İsrail arasındaki gerilimin son yıllarda arttığı dikkate alınırca Esad yönetiminin düşmesi sadece İsrail'in güçlenmesi anlamına gelmiyordu; aynı zamanda İran'ın pozisyonunun İsrail karşısında zayıflaması şeklinde değerlendiriliyordu.

Bununla birlikte İran'ın bölgesel rakiplerinin ve düşmanlarının hep birlikte bölgedeki tek müttefiki olan Esad yönetimine cephe alması, İranlı elitler arasında İran'ın stratejik çıkarlarına tehdit olarak görülmesine, hatta asıl hedefin İslam Cumhuriyeti olduğu endişesine yol açmıştır.²³ Dolayısıyla, Suriye isyanı üzerinden Esad yönetiminin tehdit altında olması sadece bölgedeki tek müttefikinin değil, aynı zamanda İran'ın güvenlik meselesi olarak görülmeğe başlanmıştır.

İran siyasetinin en tepesindeki kişi olan "İslam Devrimi Rehberi" Ayetullah'ül Uzma Seyyid Ali Hamanei, Haziran 2011'de İran'ın Suriye isyanı karşısındaki pozisyonunu net bir şekilde ortaya koymuştur. ABD ve İsrail'in çıkarlarına hizmet eden bütün eylemlerin yanlış ve hatalı bir yolda olduğunu belirten Hamanei, İran'ın destek vereceği halk hareketlerinin niteliklerini şöyle sıralamıştır; İslami olmak, Amerikan ve Siyonist karşıtı olmak ve halkçı olmak. Hamanei, Suriye'deki eylemlerin ABD, İsrail ve Arap ülkeleri tarafından tertiplendiği ve Amerikan ve İsrail menfaatlerine hizmet ettiği için İran'ın Suriye rejiminin yanında olacağını beyan etmiştir.²⁴ Hamanei tarafından çizilen bu çizgi, kısa süre içerisinde diğer siyasi liderler ve rejim yanlısı basın tarafından benimsenmiştir.

Temmuz 2011'de Suriye Petrol Bakanı Sufyan Alav ile Tahran'da bir araya gelen İran Cumhurbaşkanı Birinci Yardımcısı Muhammed Rıza Rahimi, Suriye'deki mevcut karışıklıkları, "küstah güçler tarafından yönlendirilen ve düşmanların burunlarını soktuğu olaylar" diye nitelendirmiştir. Rahimi, "İran ve Suriye iki ayrılmaz ülke ve müttefiktir. İran, dost ve komşu Müslüman ülke olarak her halükarda Suriye'nin yanında duracaktır" diyerek İran'ın Suriye konusundaki tutumunu bir kez daha net bir şekilde ifade etmiştir.²⁵

20. İran ile Suudi Arabistan arasındaki ilişkiler için bkz. Richard J. Heydarian, "Iran-Saudi Relations: Rising Tensions and Growing Rivalry," *FPIF*, 6 Ağustos 2010.

21. "İran ve Peyamedhaye Bohran dar Suriyeh," *Irاندبلوماسية*, 28 Ağustos 2011.

22. "İran va Ayande-e Tahavvolate Suriyeh."

23. "Syria; from Inside and Outside," *Irاندبلوماسية*, 2 Ocak 2012.

24. Hodad, "Merase Seyasiye Shia va Meseleye Suriyeh."

25. Kaveh L Afrasiabi, "İran Suriye konusunda Türkiye ile ilişkilerine sınır koydu," *Dünyabülteni*, 28 Temmuz 2011.

İranlı yetkililer Esad'ın güvenlik tedbirleri ve reformlarla gelişmeleri kontrol altına alabileceğine inanıyordu. Gösterilerin büyük şehirlerde kontrol altında olması, güvenlik birimlerinin bütünlüğünü koruması, muhalefetin dağınıklığı, hükümetin hassas bölgeler üzerindeki kontrolünü sürdürmesi ve Esad lehine yapılan gösteriler bu inancı pekiştirmiştir. Bu nedenle İranlı yetkililer uzun bir süre Esad yönetiminin "yanlışları" ve muhalefete karşı aşırı güç kullanması hakkında pek konuşmadılar.²⁶

Ancak İran'ın Suriye isyanı karşısından benimsediği bu tavrın bazı olumsuz etkileri oldu. Bir kere Suriye'deki gelişmelerin diğer Arap devrimlerinden farklı tutulması, İran'ın Arap dünyasındaki imajına zarar verdi. Filistinli direnişçilere ve Hizbullah'a verilen destek Arap kamuoyunda İran'a yaygın bir popülerite kazandırmıştı. Fakat İran'ın Suriye'de ortaya çıkan "halk hareketi" karşısında "statükocu" bir güç olarak durması, devrim heyecanı ile "coşan" Arap kamuoyunda İran karşıtı bir hava oluşmasına neden oldu. İkincisi Suriye'deki muhalefetin asli unsurunu Sünnilerin oluşturması, diğer taraftan Alevi kimliği öne çıkarılan Esad yönetiminin muhalefete karşı sert tutumu, Şii-Sünni çatışmasının bir yansıması olarak görülmeye başlandı.²⁷ İran'ın Suriye'ye verdiği desteğin böylece mezhepçi bir çerçevede değerlendirilmeye başlaması İran'ın mezhepler üstü bir direniş cephesi kurma politikasına zarar verdi.²⁸ Üçüncüsü, İran'ın Suriye politikası İran kamuoyunda da tepki çekmeye başladı. Son olarak, Esad yönetimine karşı bölgesel ve uluslararası tepkiler güçlenirken İran'ın Esad yönetimine verdiği kayıtsız şartsız desteğin sürdürülmesi giderek zorlaştı.²⁹

İran'ın Suriye'deki isyan karşısında aldığı tavrın olumsuz etkilerinin yanı sıra isyanın ülke geneline yayılması ve muhalefetin örgütlenmeye başlaması üzerine İran'dan farklı sesler gelmeye başlamıştır. Önce Dışişleri Bakanı Salehi, "Suriye halkının çoğunluğunun meşru taleplerine" Beşar Esad hükümetinin karşılık vermesi gerektiğini belirtmiştir. Fakat Salihi, Esad yönetiminin durumu düzeltmek için verdiği sözleri yerine getirdiğini ve Suriye gibi ülkelerde halkçı ayaklanmalar ile durumu suiistimal etmek isteyen hareketler arasında ayırım yapılması gerektiğini söyleyerek Suriye rejimine destek vermeye devam etmiştir.³⁰ İran'dan en farklı açıklama Cumhurbaşkanı Ahmedinejad'dan gelmiştir. Ahmedinejad 24 Ağustos 2011'de *Al-Manar* televizyonuna verdiği mülakatta Suriye yönetiminin muhalefetle oturup uzlaşmasını ve her iki tarafın da yıkıcı eylemlerden kaçınmasını teklif etmiştir. Kısa bir süre sonra Dışişleri Bakanı Salihi, Suriye hükümetinin muhalefetin meşru taleplerine karşılması gerektiği yönündeki görüşünü tekrar etmiştir. Bu açıklamalar, o zamana kadar Suriye muhalefetini yabancı güçlere alet olmakla suçlayan ve küçümseyen İran'ın, Suriyeli muhaliflere karşı tutumunun değişmesinin habercisi olarak değerlendirilmiştir.³¹

İran'ın Suriye'de ortaya çıkan "halk hareketi" karşısında "statükocu" bir güç olarak durması, devrim heyecanı ile "coşan" Arap kamuoyunda İran karşıtı bir hava oluşmasına neden oldu.

26. "Iran ve Peyamedhaye Bohran dar Suriyeh."

27. "Syria unrest widens Sunni-Shiite divide," *Ahramonline*, 7 Nisan 2012.

28. "Iran ve Peyamedhaye Bohran dar Suriyeh."

29. Ali Husain Bakeer, "Interpretation of the Developing Iranian Stance on Syria," *Arab Center for Research and Policy Studies* (Doha Institute), 28 Aralık 2011.

30. "Iran says expects Syria to respond to public demands," *Tehran Times*, 7 Temmuz 2011.

31. "Iran ve Peyamedhaye Bohran dar Suriyeh."

Suriye içindeki toplumsal huzursuzluklar ile ekonomik, sosyal ve siyasi sorunların varlığını kabul etmesine rağmen İran yönetimi, Suriye'deki krizin bu ülkenin iç dinamiklerinden ziyade dış faktörlerden kaynaklandığı kanaatine varmıştır.

Gerçekten de Ağustos ayından itibaren İran'dan gelen açıklamalarda muhalefeti yabancılara piyonu olarak gören yaklaşım yerini muhalefeti ciddiye alan ve Suriye hükümetini muhalefet ile diyalog kurmaya ve reform yapmaya teşvik eden bir yaklaşıma bırakmıştır. Her ne kadar muhalefet dikkate alınmaya başlamışsa da isyanı yabancıların kışkırttığı söylemi kullanılmaya devam etmiştir. Bununla birlikte, Suriye rejimine karşı uluslararası tepkilerin güçlenmesi ve Suriye'ye "müdahale" tartışmalarının başlaması üzerine her türlü yabancı müdahalesine karşı çıkmak, İran'ın Suriye politikasının temeli olmuştur. Hamanei, 1 Şubat 2012'de yaptığı bir değerlendirmede İran'ın Suriye ile ilgili pozisyonunu "halkın yararına olan reformların desteklenmesi ve ABD ile müttefiklerinin Suriye'nin iç işlerine karışmasına karşı çıkılması" şeklinde ifade etmiştir.³²

Sonuç olarak, Suriye içindeki toplumsal huzursuzluklar ile ekonomik, sosyal ve siyasi sorunların varlığını kabul etmesine rağmen İran yönetimi, Suriye'deki krizin bu ülkenin iç dinamiklerinden ziyade dış faktörlerden kaynaklandığı kanaatine varmıştır.³³ Bu değerlendirmeden hareketle İran'ın Suriye politikasında söylemsel olarak şu hususlar öne çıkmıştır: Esad yönetimine desteği sürdürmek, rejim ile muhalefet arasında diyalog kurulmasını sağlamak, reform sürecini desteklemek ve Suriye'nin içişlerine her türlü yabancı müdahalesine karşı çıkmak. Bu söylemin pratikte tek bir sonucu vardır; Suriye'de statükonun korunması ve Esad yönetiminin iktidarda kalmasının sağlanması. Böylece İran hem kendisine dost bir rejimin iktidarda kalmasını sağlamayı hem de bölgedeki stratejik çıkarlarını korumayı hedeflemiştir. Bu yaklaşım İran'ın, rejim muhaliflerine karşı Esad yönetimine her türlü desteği vermesine neden olmuştur.

4. İRAN'IN ESAD YÖNETİMİNE VERDİĞİ DESTEĞİN MAHİYETİ

İran'ın Esad yönetimine verdiği destek, ekonomik, güvenlik (askeri) ve diplomatik (siyasi) destekler olmak üzere üç grupta değerlendirilebilir. Bu destekler arasında ekonomik destek ve diplomatik destek açık bir şekilde ortada olmasına rağmen güvenlik desteğinin mahiyeti ve kapsamı oldukça tartışmalıdır.

4.1. Ekonomik Destek

Siyasi ve stratejik temellere dayanan İran-Suriye ilişkilerinde ekonomik kaygıların pek bir önemi yoktur.³⁴ Nitekim 2010 yılı itibarıyla Suriye'nin toplam 30 milyar Avroluk top-

32. "Leader Renews Iran's Strong Opposition to Foreign Meddling in Syria," *Fars News Agency*, 1 Şubat 2012. İran'ın Şam Büyükelçisi Muhammed R. Şeybani Suriye devlet televizyonuna verdiği mülakatta İran'ın Suriye'deki gelişmeleri Suriye'nin iç işi olarak gördüğünü ve Suriye'ye her hangi bir şekilde yabancı müdahalesine, özellikle büyük Arap güçlerinden birisinin müdahalesine şiddetle karşı olduğunu belirtti. Şeybani, ayrıca hükümetini, Esad'ın vaat ettiği reformları gerçekleştirmesi ve böylece muhalefet ile rejim arasında diyaloga elverişli bir ortam yaratılması sürecini desteklediğini söyledi. Şeybani, toplumun bütün kesimlerinden gelen verileri dikkate alarak Suriye hükümetinin ve halkının bu sorunu çözebileceğini, fakat ABD'nin ve bazı Arap devletlerinin bu isyanı kışkırttığını ileri sürdü. "Dialogue, sole solution to Syrian crisis: Iran envoy to Damascus," *Press TV*, 13 Şubat 2012.

33. Jalal Kalantari, *Stratejik Düşünce Enstitüsü'nde yaptığı konuşma*, Ankara, 9 Mart 2012. Benzer bir değerlendirme için bkz. "Suriye despot rejimlerin özgürlük havariliği sahası," *IRIB* (Türkçe servisi), 23 Şubat 2012.

34. Nimrod Raphaeli & Bianca Gersten, "The Iran-Syria Alliance: The Economic Dimension," *Global Politician*, 29 Temmuz 2008, (<http://globalpolitician.com/25060-iran-syria>).

lam dış ticaret hacmi içerisinde İran 800 milyon Avro civarında payı ile on birinci sırada yer almıştır.³⁵ İki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin önemli bir kısmını İran'ın Suriye'ye sunduğu mühendislik hizmetleri oluşturmaktadır.³⁶ İran'ın Suriye'de enerji, inşaat, otomotiv ve turizm sektörlerinde yatırımları bulunmaktadır. İran'ın yatırımlarının iki otomotiv fabrikası, çimento fabrikası ve Venezüella ile birlikte yürüttükleri petrol rafinerisi inşaatı ile birlikte 1,5 milyar doları aştığı tahmin edilmektedir.

Suriye'de isyanın çıkmasından hemen önce 8-9 Mart 2011'de Suriye Başbakanı Naji Otri, 13. İran-Suriye Yüksek Konseyi'ne katılmak üzere Tahran'a gitmişti ve iki ülke arasındaki işbirliğinin güçlendirilmesine yönelik müzakereler yapmıştı. Kısa bir süre sonra Suriye'de hükümet karşıtı gösterilerin çıkması ve ülkede birçok noktaya yayılmasına rağmen iki ülke arasındaki işbirliği arayışları devam etmiştir. Batı basınında Temmuz 2011'de çıkan haberlerde Hamane'i'nin Suriye'ye 5,8 milyar dolarlık yardım yapılması planını onayladığı ileri sürülmüş, ancak bu haber teyit edilememiştir.³⁷ İran'dan böyle bir yardımın yapıldığına dair bir bilgiye de ulaşılamamıştır. İran'ın Suriye'ye ekonomik desteği doğrudan mali yardım şeklinde değil, ekonomik ilişkilerin geliştirilerek sürdürülmesi olarak tezahür etmiştir.

Bu çerçevede 25 Temmuz 2011'de İran, Irak ve Suriye arasında imzalanan 10 milyar dolarlık doğalgaz mutabakat zaptı İran'ın Suriye'ye desteğini göstermesi açısından anlamlı olmuştur. Mutabakat Zaptı, İran'ın Asaluyede'deki doğalgaz sahasından Irak'a ve Suriye'ye dönecek boru hattı ile bu ülkelere gaz satışını öngörmektedir.³⁸

Aynı doğrultuda bir başka gelişme ise İran Meclisi'nin Aralık 2011'de Şam ile Tahran arasında beş yıl süreyle "ticaretin serbestleştirilmesini" öngören bir karar almasıdır. Bu kararın Meclis'te görüşülmesi sırasında Milli Güvenlik ve Dış Politika Komisyonu Başkanı Alaadin Burujerdi, anlaşmanın önemine işaret etmek için "İslami ve devrimci bir ülke olarak İran'ın Amerikan komplolarına karşı Suriye'ye tam destek vereceğini" beyan etmiştir.³⁹ Bu beyan, kararın aslında Suriye'ye verilen bir destek olduğunu net bir şekilde göstermektedir. Meclis kararından bir hafta sonra, 17 Aralık 2011'de iki ülke arasında "Serbest Ticaret Anlaşması" imzalanmıştır. Bu anlaşma ile siyasi desteğin gösterilmesinin yanı sıra AB, ABD ve Arap Birliği ekonomik yaptırımlarının olumsuz etkisinin bir ölçüde kırılması hedeflenmiştir.⁴⁰ Nitekim Suriye Başbakanı Adel Saffar İran'ın desteğinin Şam üzerindeki ekonomik yaptırımların etkisini azalttığını ifade etmiştir.⁴¹

35. "Syria's Trade with Main Partners (2010)," (http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113451.pdf). İran ile Suriye arasındaki toplam ticaret hacmine ilişkin olarak kesin bilgiye ulaşılamamıştır. Tehran Times'da yer alan ve İRNA'ya dayandırılan bir haberde iki ülke arasındaki toplam ticaret hacminin (teknik ve mühendislik hizmetleri dışında) 2010 yılında 330 milyon dolar civarında olduğu belirtilmiştir. Bkz. "Iran, Syria ink free trade agreement," *Tehran Times*, 18 Aralık 2011.

36. "Iranian-Syrian Free Trade Agreement," *Syria Today*, 13 Aralık 2011.

37. "Iran-Syria aid could be in the billions: Tehran think tank," *Huffingtonpost*, 15 Temmuz 2011.

38. "Iran inks gas pipeline deal with Iraq and Syria," *AFP*, 25 Temmuz 2011.

39. "Majlis passes free trade bill with Syria," *Press TV*, 13 Aralık 2011.

40. "Iranian-Syrian Free Trade Agreement," *Syria Today*, 13 Aralık 2011.

41. "Iran's Support for Syria has reduced economic pressure on Syria," *IRIB English Radio*, 14 Aralık 2011.

İran'ın Suriye'ye ekonomik desteği doğrudan mali yardım şeklinde değil, ekonomik ilişkilerin geliştirilerek sürdürülmesi olarak tezahür etmiştir.

Rejim karşıtı gösterilerin çıkmasından sonra Suriye'ye yapıldığı iddia edilen silah transferleri, İran'ın göstericilere karşı Esad yönetimine verdiği aktif lojistik desteğin bir parçası olarak görülmüştür.

Suriye ile ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi suretiyle Esad yönetimine destek verilmesi siyaseti çerçevesinde Şubat 2012'de iki ülke arasında (Aralık 2011'de Humus kentinde mühendisleri kaçırılan) İranlı MEPNA şirketinin Suriye'de yeni bir santral (484 MW kapasiteli) ve rafineri inşa etmesi için 400 milyon Avro değerinde bir anlaşma imzalanmıştır.⁴² Keza Şubat 2012'de Tahran'da İran, Irak, Suriye ve Lübnan arasında İran'dan bu ülkelere elektrik enerjisi aktarımını öngören bir anlaşma yapılmıştır.⁴³ Suriye'de hiçbir şey olmamış ve her şey normalmiş gibi ekonomik işbirliğinin sürdürülmeye çalışılması, İran'ın Esad yönetimini desteklemekte ne kadar kararlı olduğunu göstermiştir.

4.2. Güvenlik Desteği

İran'ın Suriye'de isyanın bastırılması için çeşitli şekillerde yardım yaptığı hem Suriyeli muhalifler tarafından hem de Amerikalı ve İngiliz yetkililer tarafından isyanın çıkışından beri sık sık dile getirilmektedir. İran'ın Suriye'ye verdiği güvenlik desteği iddiaları üç grupta değerlendirilebilir.

Birincisi, İran'dan Suriye'ye silah ve mühimmat temin edildiğine dair iddialardır. Aslında İran'dan Suriye'ye silah transfer edildiği iddiaları yeni değildir ve bu transferler iki ülkenin ittifak ilişkileri kapsamında direniş örgütlerine silah temin edilmesi çerçevesinde değerlendirilebilir. Fakat rejim karşıtı gösterilerin çıkmasından sonra Suriye'ye yapıldığı iddia edilen silah transferleri, İran'ın göstericilere karşı Esad yönetimine verdiği aktif lojistik desteğin bir parçası olarak görülmüştür. Bu bağlamda Türkiye Mart 2011'de, Tahran'dan Halep'e giden iki uçağı Diyarbakır'a indirterek arama yapmıştır. Türk Dışişleri Bakanlığı tarafından bu uçakların birinde bir miktar hafif silah tespit edildiği ve BM Güvenlik Konseyi'nin İran'a ve İran'dan her türlü silah transfer edilmesini yasaklayan 1929 sayılı kararına istinaden söz konusu silahlara el konulduğu duyurulmuştur.⁴⁴ Keza Nisan 2011'de Hizbullah'a ulaştırılmak üzere İran'dan Suriye'ye silah taşıdığı iddia edilen bir kamyonun Kilis'te durdurulduğu ortaya çıkmıştır.⁴⁵ Buna benzer şekilde BM İran Yaptırımlarını İzleme Komitesi'nin hazırladığı raporda İran'dan Suriye'ye silah transfer edilmeye çalışıldığına dair altı ayrı olayın rapor edildiği bildirilmiştir.⁴⁶ Silah transferi iddialarının yanı sıra çift yönlü (dual use) ürünlerin Suriye'ye transferi de sorun olmaya başlamıştır. 7-8 Ocak 2012'de Suriye'ye giderken Kilis'te durdurulan dört İran tırında füze ve kimyasal silah yapmaya yarayan malzemenin bulunduğu iddia edilmiştir.⁴⁷ Benzer nitelikteki iddialar hala devam etmektedir. Son olarak İngiltere Başbakanı David Cameron, Akdeniz'de durdurulan gemilerden elde edilen

42. "İran Suriye'de yeni rafineri ve santral inşa edecek," *IRIB Türkçe Servisi*, 16 Şubat 2012.

43. "Suriye, İran, Irak ve Lübnan arasında anlaşma metni," *SANA Türkçe*, 20 Şubat 2012.

44. "Turkey tells UN it seized illegal Iran arms shipment," *Todays Zaman*, 2 Nisan 2011.

45. "İran silahına Türkiye engeli," *Milliyet*, 5 Ağustos 2011.

46. "Iran sending banned weapons to Syria, U.N. Report says," *CNN*, 12 Mayıs 2011.

47. "Suriye'ye gönderilen füze hammaddesi yakalandı," *Taraf*, 20 Ocak 2012.

kanıtlara göre İran'ın Suriye'ye silah sağladığını ve bu suretle BM yaptırımlarını ihlal ettiğini ileri sürmüştür.⁴⁸ Silah sevkiyatlarının engellemelerle karşılaşması üzerine iki ülkenin silah sevkiyatlarını güvence altına almak için Ağustos 2011'de anlaşma yaptığı iddia edilmiştir.⁴⁹ Bu iddiaya göre Lazkiye'de bir askeri üs inşa edilmesi; 2012 yılı sonuna kadar inşaatın tamamlanması ve buraya İran'dan Suriye'ye silah transferlerini kontrol etmekle yükümlü Devrim Muhafızlarının yerleşmesi öngörülmüştür.

İran'ın Suriye'ye sağladığı iddia edilen güvenlik desteğinin ikinci boyutu Suriye güvenlik birimlerine teknik destek verilmesidir. Bu çerçevede kimliği belirtilmeyen bazı Amerikalı yetkililer, Nisan 2011'de İranlı asker ve istihbaratçıların Suriyeli meslektaşlarına, muhaliflerin gösterileri organize etmek için kullandıkları telefon ve mail gibi iletişim sistemlerinin izlenmesini mümkün kılacak teknik yardım sağladığı ve toplumsal olayların bastırılması yöntemleri konusunda tavsiyelerde bulunduğunu ileri sürmüştür.⁵⁰ İran yardımıyla oluşturulan Facebook ve Twitter hesapları üzerinden bilgisayarizleme yöntemiyle çok sayıda Suriyelinin tutuklandığı belirtilmiştir. Ayrıca gösterilerin kontrol altına alınmasında kullanılmak üzere İran'ın Suriye'ye miğfer, gaz bombası ve cop temin ettiği iddia edilmiştir.⁵¹

Son olarak, İranlı yetkililerin bizzat alanda bulunarak gösterilerin bastırılmasında rol aldığı iddia edilmektedir. İddiaya göre İranlı askerler eylemlere müdahale etmek için hem harekât planlamasında yer almakta hem de bizzat eylemcilere müdahale etmektedir. İlk defa, Dera'da güvenlik güçlerinin göstericilere müdahalesinin ardından muhalifler Devrim Muhafızlarının ve Hizbullah militanlarının gösterilerin bastırılmasına bizzat yardım ettiklerini ileri sürmüştür.⁵² Suriye Ulusal Konseyi sık sık İran'ı Esad yönetimine destek vererek Suriye'deki katliama ortak olmakla suçlamıştır. Özgür Suriye Ordusu'nun Ocak 2012'de yayınladığı bir video kaydında, Sajjad Amirian isimli İranlı bir şahıs Suriye'deki protestoları bastırmakla görevlendirilen timin bir üyesi olduğunu itiraf etmiştir. Keza Şubat 2012'de Kudüs Ordusu'na bağlı 15 bin askerin muhaliflere karşı savaşmak üzere Şam'a gittiği iddia edilmiştir.⁵³ Bu tür iddialara dayanarak Suriyeli muhalifler İranlı yetkililerden Devrim Muhafızları'nı Suriye'den çekmelerini istemiştir.⁵⁴

Amerikalı yetkililer de gösterilerin bastırılmasında yardımcı olmak üzere çok sayıda eğitimci, danışman ve Devrim Muhafızları'na bağlı Kudüs Ordusu mensuplarının Suriye'ye gönderildiğini iddia etmiştir. ABD, Kudüs Ordusu'nun gösterilerin bastırılmasında önemli bir rol oynadığını ileri sürmüştür.⁵⁵ Amerikalı yetkililerin iddiasına göre

İddiaya göre İranlı askerler eylemlere müdahale etmek için hem harekât planlamasında yer almakta hem de bizzat eylemcilere müdahale etmektedir.

48. "London accuses Iran of arming Syria," Press TV, 21 Ocak 2012.

49. "Iran agrees to fund Syrian military base," *The Telegraph*, 19 Ağustos 2011.

50. "U.S. says Iran helps crackdown in Syria," *Wall Street Journal*, 14 Nisan 2011.

51. "Iran reportedly aiding Syrian crackdown," *The Washington Post*, 28 Mayıs 2011.

52. "Iran's IRGC attacks anti-Assad protesters in Syria," *World Tribune*, 22 Mart 2011.

53. Taha Dağlı, "Batı'yı şok eden gelişme," *Sabah*, 6 Şubat 2012.

54. "Syrian opposition Council accuses Iran of role in bloody crackdown," *Al-Arabiya News*, 28 Ocak 2012.

55. "Iran reportedly aiding Syrian crackdown."

İran güvenlik birimlerinin isyanın bastırılmasında rol oynadığına inanan ABD ve Avrupa Birliği ülkeleri Suriye ile ilgili aldıkları yaptırım kararlarının kapsamına İranlı yetkilileri de dâhil etmiştir.

Kudüs Ordusu komutanı Kasım Süleymani, Ocak 2012'de Şam'a giderek Esad dâhil üst düzey yetkililerle görüşmüştür. Bu ziyaret İran'ın Suriye'ye verdiği askeri desteğin bir nişanesi olarak değerlendirilmektedir.⁵⁶

İran güvenlik birimlerinin isyanın bastırılmasında rol oynadığına inanan ABD ve Avrupa Birliği ülkeleri Suriye ile ilgili aldıkları yaptırım kararlarının kapsamına İranlı yetkilileri de dâhil etmiştir. Bu çerçevede Kudüs Ordusu Komutanı Kasım Süleymani ve Kudüs Ordusu Harekat ve Eğitim komutanı Muhsin Çizarı, Suriye'de insan hakları ihlallerindeki ve halka karşı güç kullanılmasındaki rolleri nedeniyle Amerikan yaptırımları kapsamına alınmıştır.⁵⁷ Devrim Muhafızları Komutanı Tuğgeneral Muhammed Ali Jafari, Kasım Süleymani ve Devrim Muhafızları İstihbarat Komutanı Hossein Taeb Suriye rejimine malzeme ve destek sağlayarak protestoların bastırılmasına yardımcı olmaları nedeniyle Haziran 2011'de AB yaptırımlarına dâhil edilmiştir.⁵⁸

İran, Suriye'de isyanın bastırılmasına yardımcı olduğu iddialarını birçok defa reddetmiş ve aksine diğer ülkeleri, özellikle ABD ve İsrail'i Suriye'deki "terörist" eylemleri desteklemekle suçlamıştır.⁵⁹ Gerçekten de İran'ın Suriye'ye sağladığı teknik ve lojistik destek iddiaları makul ve mümkün görünmektedir. İki ülke arasındaki güvenlik işbirliği dikkate alındığında İranlı askerlerin harekât planlamasında yer aldığı iddiaları da itibar kazanmaktadır. Buna mukabil, enformasyon ile dezenformasyonun son derece karıştığı Suriye'de İranlı askerlerin bizzat gösterilere müdahale ettiğine dair iddialar bağımsız kaynaklar tarafından henüz doğrulanmamıştır. Bununla birlikte İran'dan Suriye'ye en açık askeri destek gösterisi 18-19 Şubat 2012'de iki İran savaş gemisinin Tartus limanına demirlemesi ve Suriye Deniz Kuvvetleri ile ortak bir tatbikat yapması olmuştur.⁶⁰

4.3. Diplomatik Destek

İran'ın Esad yönetimine verdiği diplomatik desteğin yabancı ülkelerin Suriye'nin içişlerine karışmasının önlenmesi; Suriye'ye yabancı, özellikle Amerikan, askeri müdahalesinin engellenmesi ve Suriye'nin yalnızlaştırılması girişimlerinin boşa çıkarılması olmak üzere üç boyutu vardır. Suriye'deki isyanın kısa sürede uluslararasılaşması, Suudi

56. "Syrian opposition council accuses Iran of role in bloody crackdown."

57. "Administration Takes Additional Steps to Hold the Government of Syria Accountable for Violent Repression Against the Syrian People," US Department of the Treasury, Press Center, 18 Mayıs 2011, (<http://www.treasury.gov/press-center/press-releases/Pages/tg1181.aspx>), "Iran reportedly aiding Syrian crackdown."

58. EU Regulation No.611/2011, 23 Haziran 2011, (<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:164:0001:0003:EN:PDF>).

59. "Iran denies supporting Syria in dealing with protesters," *Tehran Times*, 19 Nisan 2011; "Iran denies role in Syria Crackdown," *Voice of America*, 14 Haziran 2011.

60. "İran Suriye donanmasını eğitecek," *Yeni Şafak*, 21 Şubat 2012. Bu durum dahi spekülasyona neden olmuştur. Pentagon Sözcüsü George Little, ABD ordusunun İran'a ait gemilerin Suriye'de limana yaklaştığına ya da yük boşalttığına dair herhangi bir işaret görmediğini belirtti. Little, İran gemilerinin Süveyş Kanalı'ndan Akdeniz'e geçtiğini, sonra da tekrar kanaldan geçerek geri döndüğünü kaydetti. "İran Savaş Gemileri Suriye'ye gitti mi?" *TRT*, 22 Şubat 2012, (<http://www.trt.net.tr/trtavaz/iran-in-savas-gemileri-suriye-ye-gitti-mi--haber-detay,tr29506.aspx>).

Arabistan, Katar, Türkiye gibi bölge ülkelerinin yanı sıra Arap Birliği, Avrupa Birliği ve ABD'nin sürece dahil olması Suriye'ye yönelik askeri müdahale spekülasyonlarına yol açmıştır. Bu spekülasyonların yaygınlaşması üzerine İranlı yetkililer Suriyeli muhaliflerin bir kısmının yabancı müdahalesine zemin hazırlamak için çalıştığını ve Batı basınının da uluslararası müdahaleye zemin hazırlamak için olayları bilinçli bir şekilde abarttığını ileri sürmüştür. İşte bu minval üzere Cumhurbaşkanı Ahmedinejad, Suriye halkının ve hükümetinin aralarındaki problemleri yabancı müdahalesi olmaksızın kendi aralarında çözebilecek kadar olgun olduklarını ifade etmiştir.⁶¹

Suriye'de protesto gösterilerinin yaygınlaşması ve sorunun uluslararasılaşması üzerine İran bir taraftan sorunun çözümü için Suriye yönetiminin muhalefetle diyaloga geçmesini isterken, diğer taraftan Batılı güçlerin müdahalesini önlemek amacıyla soruna "bölgesel çözüm" arayışlarına girmiştir. Bu yöndeki ilk açıklama İran Meclisi Milli Güvenlik ve Dış İlişkiler Komisyonu Başkanı Alaadin Burucerdî'den gelmiştir. Burucerdî 16 Ağustos 2011'de Kahire'de yaptığı açıklamada bölge ülkelerinin iç problemlerin çözülmesi ve istikrarın tesisi için Suriye yönetimine yardımcı olmasını ve bu ülkeyi ABD veya NATO müdahalesine karşı desteklemesini istemiştir. Keza Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Ramin Mihmanperest Suriye'de güvenlik ve istikrarın sağlanması için bölge ülkeleri arasındaki işbirliğinin önemine dikkat çekmiştir.⁶² Benzer şekilde İran Cumhurbaşkanı Ahmedinejad, Başbakan Erdoğan'ı 22 Ağustos 2011'de telefonla arayarak Batılı ülkelerin bölge işlerine müdahalesinin durumu daha karmaşık hale getirdiğini savunarak bölgesel sorunların çözümü için iki ülke arasında daha sıkı işbirliği yapılmasını istemiştir.⁶³

Fakat İran'ın Suriye sorununun çözümü için bölgesel işbirliği arayışları çerçevesinde sadece birkaç (İran, Türkiye ve Irak) ülkeyi işaret etmesi, İran'ın esas gayesinin hasımlarını Suriye'den uzak tutmak olduğunu göstermektedir. Diğer bir tabirle, İran'ın bölgesel çözümden kastı Suriye'de statükonun sürdürülmesi, İran'ın rakipleri ile düşmanlarının dışarıda tutulması ve rejim muhaliflerine verilen desteğin önlenmesidir. Aşağıda da değinileceği üzere İran'ın Suriyeli muhaliflerle problemlili ilişkisi sorunun çözümünde aktif rol almasına mani olurken, Esad yönetimi ile sıkı ilişkisi ve Esad'a verdiği tavizsiz destek İran'ın soruna bölgesel çözüm arayışlarının dışında tutulmasına neden olmuştur. Bununla beraber, Esad'ın iktidardan çekilmesini istemeyen uluslararası ve bölgesel girişimleri memnuniyetle karşılayan İran, ülkede şiddetin tırmanmasından Esad yönetimini sorumlu tutarak Esad'ın iktidardan çekilmesini isteyen girişimlerin karşısında olmuştur.

Dışişleri Bakanı Salihi, Kaddafi'nin NATO destekli operasyon ile düşürülmesinden kısa bir süre sonra 28 Ağustos 2011'de yaptığı açıklamada NATO'yu Suriye'ye müdahale etme

İran'ın Suriyeli muhaliflerle problemlili ilişkisi sorunun çözümünde aktif rol almasına mani olurken, Esad yönetimi ile sıkı ilişkisi ve Esad'a verdiği tavizsiz destek İran'ın soruna bölgesel çözüm arayışlarının dışında tutulmasına neden olmuştur.

61. "Ahmedinejad says Syria need no foreign intervention," *AFP*, 10 Mayıs 2011.

62. "Iran Urges West to Avoid Interference in Syria's Internal Affairs," *Fars News Agency*, 16 Ağustos 2011.

63. "Ahmedinejad: İran ve Türkiye bölgede sıkı işbirliği yapmalı," *Mehr Haber Ajansı*, 22 Ağustos 2011.

Suriye'nin
BM Güvenlik
Konseyi'nin
gündemine
alınmasına
şiddetle karşı
çıkılmış ve Güvenlik
Konseyi'nde
Suriye aleyhine
düzenlenen karar
tasarısının Çin ve
Rusya tarafından
veto edilmesini
memnuniyetle
karşalamıştır.

ihtimaline karşı uyarılmıştır.⁶⁴ Suriye'yi Ortadoğu'da İsrail'e karşı direnişin öncü devleti olarak tanımlayan Salihi, NATO'nun saldırı tehdidi ile bu ülkenin gözünü korkutamayacağına söylemiş, böylelikle İran'ın Esad rejimine verdiği siyasi desteği yinelemiştir.

Arap Birliği'nin Suriye krizine müdahil olmasına ve 16 Kasım'da Suriye'nin üyeliğini askıya almasına İran'dan eleştiri gelmiştir. Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Mihmanperest, bu gelişmenin Suriye'deki sorunun çözümüne yardımcı olmak yerine durumu daha karmaşık hale getireceğini iddia etmiştir.⁶⁵

İran, Ocak 2012'de Suriye'nin BM Güvenlik Konseyi'nin gündemine alınmasına şiddetle karşı çıkmış ve Güvenlik Konseyi'nde Suriye aleyhine düzenlenen karar tasarısının Çin ve Rusya tarafından veto edilmesini memnuniyetle karşılamıştır. Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Mihmanperest yaptığı açıklamada bu iki ülkenin sorumluluk duygusuyla hareket ederek sair ülkelerin Suriye'nin işlerine karışmasının önünü aldığını söylemiştir.⁶⁶ Hatta Arap basınında BMGK'da Suriye hakkındaki karar görüşülürken İran'ın Çin'in kararı veto etmesini sağlamak amacıyla piyasa değerinin altında ucuz petrol verme teklifinde bulunduğu iddia edilmiştir.⁶⁷

BM İnsan Hakları Konseyi'nin Suriye hakkında hazırladığı raporun Genel Kurul'da gündeme getirilmesi üzerine İran'ın BM'deki Büyükelçisi Mohammed Hazai söz konusu girişimin teamüllere uygun olmadığını iddia etmiştir. Hazai, raporun tek taraflı olduğunu ileri sürmüş, Suriye'deki "terör" olaylarına dikkat çekmiş ve başta Halep olmak üzere Suriye'de terör eylemleri yüzünden çok sayıda insanın hayatını kaybettiğini, yaralandığını ve kamu mallarının zarar gördüğünü söylemiştir. Bu ülkede uzun sürecek istikrarsızlığın ve karışıklığın bütün bölgeyi olumsuz etkileyeceğini savunan Hazai, mevcut krizin barış içinde ve yabancı müdahalesi olmaksızın çözümü için herkesin çalışması gerektiğini ifade etmiştir. Hazai yaptırım uygulamanın ve Şam üzerindeki diğer baskıların yanı sıra ülkenin içişlerine karışılmasının Suriye'deki siyasi ve sosyal krizi sadece daha derinleştireceğini ileri sürmüştür. Bu krizden tek çıkış yolunun Suriye halkının ve yöneticilerinin katılacağı siyasi bir süreç olduğunu vurgulayan Hazai, BM'nin gerçek yükümlülüğünün soruna Suriye eksenli bir çözüm bulmak için siyasal grupların hükümet ile diyaloga girmelerini sağlamak olduğunu söylemiştir.⁶⁸

İran'ın Esad yönetimine verdiği diplomatik desteğin bir boyutu da Suriye'nin yalnızlaşmasını önlemek ve Esad yönetimine bölgesel destek sağlamaktır. Bu bağlamda İran'ın bölgedeki diğer müttefiklerini Esad yönetimine destek vermeleri için yönlendirdiği düşünülmektedir. İran'dan sonra Esad yönetimine en büyük destek Hizbullah'tan gel-

64. "Iran warns NATO against entering Syria 'quagmire,'" *Reuters*, 28 Ağustos 2008.

65. "Iran: Syrian Suspension from AL makes situation complicated," *DayPress*, 14 Kasım 2011.

66. "Sokhangouye Vezarate Kharaje Iran: Torkeye dar morede Suriyeh Dochare Eshtabahe Mohasebati est," *Sharq*, 8 Şubat 2012, (<http://magiran.com/npview.asp?ID=2445910>)

67. "İran'dan Çin'e Esad Rüşveti," *Aktifhaber*, 6 Şubat 2012.

68. "Khazayee: Iran Ready to Play Constructive Role in Settling Syrian Crisis," *Fars News Agency*, 14 Şubat 2012; "Suriye'nin önceliği, ülkede güvenlik ve istikrarın sağlanmasıdır," *Mehr News Agency*, 14 Şubat 2012.

miştir. Hizbullah'ın Lübnan siyasetinde etkili olması, bu ülkenin Suriye krizinde daha ihtiyatlı bir tutum almasına neden olmuştur. Suriye krizi sırasında Esad yönetimine bir başka destek de dolaylı da olsa Irak yönetiminden gelmiştir. Maliki yönetimi Arap Birliği'nin Suriye aleyhine aldığı yaptırım kararlarına uymayacağını ilan etmiştir. Başbakan Maliki'nin Mart ayında Bağdat'ta yapılması planlanan Arap Birliği Zirvesi'ne Esad'ın da katılmasını umduğunu söylemesi, Irak yönetiminin Suriye rejimine verdiği desteğin göstergesi olarak değerlendirilmiştir.⁶⁹ Suriye'deki gelişmeleri "durumun kötüleşmesi" şeklinde gören Maliki, Suriye yönetimi ile Arap Birliği arasında arabuluculuk yapmaya girişmiş, fakat bu girişim Arap devletleri nezdinde karşılık bulmamıştır.⁷⁰

5. İRAN'IN SURIYE DESTEĞİNE BAKIŞ: DİRENİŞ VE Şİİ HİLALİ YAKLAŞIMLARI

Suriye'de isyanın çıkmasından sonra İran'ın Esad Yönetimine verdiği desteği açıklamaya dönük olarak iki farklı söylem ortaya çıkmıştır: Direniş eksenli ve Şii hilali. Söylemlerde çok büyük farklılıklar görünse de konu detaylı bir şekilde incelendiğinde aslında her iki söylemin de aynı jeopolitik ve jeostatejik temeller ile benzer kaygılara dayandığı görülmektedir.

5.1. Mezhepçi Yaklaşım ve "Şii Hilali" Söylemi

İran'ın Baas rejimine verdiği desteği mezhepçi bir bakış açısıyla açıklamaya çalışan bu yaklaşım şu satırlarda net olarak görülmektedir: "İran'a hâkim olan Caferi Şiiliğe yakınlığıyla bilinen ... Alevi/Nusayri azınlık tarafından yönetilen Suriye rejimini desteklemek, aslında İran'ın Şiici ideolojisinin bir gereği olarak öne çıkmaktadır."⁷¹ İran ile Suriye arasındaki ittifak ilişkisini mezhep faktörü ile açıklamaya çalışan bu yaklaşım yeni değildir. 1980-1982 yıllarında İhvan'ı Müslimin hareketinin önceliğinde Baas rejimine karşı başkaldırı girişimi şiddetle bastırılmış, İran yönetimi o zaman da isyana karşı Hafız Esad yönetimine destek vermiştir. İran'ın o dönemde "Sünni" ayaklanmalara destek vermemesi, İran-Suriye ittifakının mezhep ekseninde (Şii eksenli) değerlendirilmesine neden olmuştur.⁷²

Bu yaklaşımın iki temel varsayımı vardır. Bir kere İran'ın mezhep eksenli bir dış politika izlediğini ve bu çerçevede Ortadoğu'da Lübnan, Suriye, Irak, İran ve Körfez Şiiilerini kapsayan bir "Şii hilali" oluşturmaya çalıştığını kabul etmektedir. İlk defa Ürdün Kralı Abdullah tarafından 2004'te dile getirilen bu iddia, 2005'te Ahmedinejad'ın iktidara

Söylemlerde çok büyük farklılıklar görünse de konu detaylı bir şekilde incelendiğinde aslında her iki söylemin de aynı jeopolitik ve jeostatejik temeller ile benzer kaygılara dayandığı görülmektedir.

69. "Suriye gelişmeleri ve Arap ülkelerinin Şam Elçilerinin geri çekilmeleri," *IRIB* (Türkçe), 20 Şubat 2012.

70. Mohammad Ali Mohtadi, "Pro-West Arabs preventing Iraq from mediating in Syria," *Tehran Times*, 25 Aralık 2011.

71. Bülent Keneş, "Suriye'de yaşanan katliamlarda İran'ın rolü," *Zaman*, 6 Ağustos 2011.

72. Ehteshami & R. Hinnebusch, *Syria and Iran*, s.97-99.

Şiilik devrimci ideolojinin, dolayısıyla İran dış politikasının şekillenmesinde etkili bir rol oynadığı gibi İran dışındaki Şii topluluklar İran dış politikasının ilgi alanında özel bir yer almıştır.

gelmesi ve devrimci dış politika anlayışını (İsrail ve Batı karşıtı, İslamcı, popülist) canlandırmaya çalışmasıyla revaç bulmuştur. Gerçekten de İran dış politikasında Şiiliğin önemli bir yeri vardır. Şiilik devrimci ideolojinin, dolayısıyla İran dış politikasının şekillenmesinde etkili bir rol oynadığı gibi İran dışındaki Şii topluluklar İran dış politikasının ilgi alanında özel bir yer almıştır. Devrim sonrası "İslam birliği" ülküsü çerçevesinde mezhepçi bir söylemden kaçınılması da İran'ın devrimci mesajları Şii dünyasında daha çok kabul görmüştür. Fakat İran'ın Şii dünyasının bir kısmında karşılık bulan bu yaklaşımı Şii dünyasının birleşmesini amaçlayan Pan-Şii bir hareketin sonucu değil, statükoya meydan okuyan, anti-emperyalist ve popülist bir siyasetin sonucudur. Bu nedenle İran Hizbullah'ın yanı sıra Filistinli direniş örgütleri ve Şiiliği siyasi bir kimlik olarak görmeyen Suriye Baas rejimi ile ittifaka girmiştir. Rafsanjani ve Hatemi'nin cumhurbaşkanlığı dönemlerinde İran dış siyasetinde pragmatizmin yükselmesine paralel olarak devrim ihracı önemini kaybetmiş, anti-emperyalizm ve popülizmin tonu azalmıştı. 2005 yılında Ahmedinejad'ın cumhurbaşkanlığı ile birlikte İran dış politikası yeniden radikalleşme eğilimine girdi, fakat bu dönemde Ortadoğu'da Şiiliğin yükselişi, Pan-Şii bir hareketin ya da İran'ın doğrudan çalışmalarının eseri değil, bölge jeopolitiğinin iç ve dış dinamikler sonucunda değişmesinin bir eseri olmuştur.⁷³ Dolayısıyla İran'ın Pan-Şii bir siyaset izlediği ve Esad yönetimine Şii olduğu için destek verdiği iddiaları açıklayıcı gücünü kaybetmektedir.

Mezhepçi dayanışma söyleminin ikinci varsayımı ise Suriye'deki Esad yönetiminin Şii olduğu önkabulüdür. Bir kere ortak tarihsel ve kültürel bağlara karşın Nusayrilik (Alevilik) ve Şiilik süreç içinde oldukça farklılaşmış, Aleviliğin Şiiliğin aşırı uç bir formu olarak görülmüştür.⁷⁴ Bazı Şii alimlerinin Aleviliği Şiiliğin meşru bir unsuru olarak ilan etmiş olmalarına rağmen bu kanaat Şii dünyasının geneline hakim olmamıştır. Diğer taraftan Alevi Baascıların mezhepsel kimliği ile siyasi yaklaşımı arasında bağlantı kurmak zordur. Baascılar, Alevi toplumunun çıkarlarını Şii dayanışmasında değil Arap milliyetçiliğinde görmüştür. Ayrıca Baas rejiminin laik niteliği dolayısıyla Suriye yönetiminin siyasi kararlarında dini motivasyonlar etkili bir rol oynamamıştır.⁷⁵

Baas rejiminin Arap milliyetçisi ve laik tutumuna rağmen İran, Suriye yönetimi ile iyi ilişkilerini kullanarak özellikle Beşar Esad döneminde bu ülkedeki kültürel faaliyetlerini artırmıştır. Şiilik propagandası söz konusu kültürel faaliyetlerin önemli bir kısmını teşkil etmiştir.⁷⁶ Fakat bu faaliyetler Suriye'de bir "Şii uyanışı" yaratacak düzeye ya da İran Şiiliği ile Suriye Aleviliği arasında ulus aşırı bağların kurulması düzeyine varmamıştır. İran'ın Suriye'deki kültürel etkisinin artmasına rağmen Şiilik, iki ülke arasındaki ittifak

73. Bayram Sinkaya, "Şii Ekseni Tartışmaları ve İran," *Avrasya Dosyası*, cilt 13, sayı 3 (2007), s.51-57.

74. Bkz. Matti Moosa, *Extremist Shiites: The Ghulat Sects* (Syracuse: Syracuse University Press, 1987), s.255-419.

75. Ehteshami & R. Hinnebusch, *Syria and Iran*, s.98-99.

76. Bkz., Khalid Sindawi, "The Shiite Turn in Syria," *Current Trends in Islamic Ideology*, vol.8, 23 Haziran 2009; Khalid Sindawi, "Shi'ism and Conversion to Shi'ism in Syria: Prevalance, Circumstances and Causes," the 9th Annual Herzliya Conference, Şubat 2009.

kı güçlendiren bağlardan birisi haline dönüşmemiştir. Bununla birlikte Mart 2011'de başlayan isyan sürecinde Suriye'de yaşayan halklar arasında mezhep kimliğinin öne çıktığı gözlemlenmektedir.⁷⁷ Fakat Alevilik ile Şiilik arasında ulus aşırı bağların yokluğu ve Aleviliğin "yerel" niteliği nedeniyle "mezhep ortaklığının" İran'ın Suriye yönetimine verdiği desteği açıklayıcı gücü sınırlıdır.

Bu noktada dikkat çekici hususlardan birisi de İran'ın özellikle bölgesel rakipleri tarafından Şii hilali siyaseti gütmekle suçlanmasına karşın İran'dan gelen bazı seslerin bunun tam aksini iddia etmesidir. Mesela Şiilik tarihi uzmanlardan Rasul Jafarian, Suudi Arabistan ve Katar'ın bölgede Şiiler ile Sünniler arasında topyekûn bir savaş çıkarmaya çalıştığını ileri sürmektedir.⁷⁸ Bu iddiaya göre Suudi Arabistan, Sünnileri seferber ederek Suriye'nin tasarrufunu ele geçirmek ve böylece hem Irak Şiilerini hem de Lübnan Şiilerini sınırlamak ve kontrol altına almak istemektedir.⁷⁹

5.2. Direniş Ekseni Söylemi

İranlı yetkililerin beyanatlarında Suriye yönetimine verilen desteğin "Şii" dayanışması veya Şii jeopolitiği politikası çerçevesinde verildiğine dair bir dayanak bulmak pek mümkün değildir. Bilakis, İranlı yetkililer öncelikle Suriye'nin Arap dünyasında yıllardır İsrail'e "direnen" tek ülke oluşunu takdir etmekte, ardından Suriye'ye yapılan saldırıları direniş eksenine yapılan saldırılar olarak değerlendirmekte ve nihayet bu saldırılara karşı Suriye rejiminin desteklenmesi gerektiğini ileri sürmektedir.

Haziran 2000'de babasının ölümünden sonra iktidara gelen Beşar Esad bu süre zarfında sekiz kez İran'a gitmiştir. Ekim 2010'da son Tahran ziyaretinde Lübnan ve Filistin milletlerine desteğinden, yani "direniş cephesine katkılarından" dolayı Esad'a İran'ın en yüksek onura sahip Devlet Nişanı verilmiştir. Bu ziyaret sırasında Esad'ı kabul eden Hamenei Suriye'nin dış baskılar karşısındaki metanetini takdir etmiş ve ABD'nin Ortadoğu'da direniş hareketini zayıflatma girişimlerinin sonuçsuz kalacağını söylemiştir.⁸⁰

Bu görüşmeden beş ay gibi kısa bir süre sonra Suriye'de hükümet karşıtı gösterilerin çıkması, İran'da dış güçlerin (ABD, Batı Avrupa ülkeleri, İsrail ve bazı bölge ülkeleri – öncelik sırası sık sık değişmesine rağmen liste pek değişmiyor) direniş hareketini zayıflatmak amacıyla giriştikleri yeni bir komplo olarak görülmüştür. Nitekim Hamenei, Suriye'deki isyanla ilgili yaptığı bir değerlendirmede Suriye'deki gelişmeler dikkatli bir

Ekim 2010'da son Tahran ziyaretinde Lübnan ve Filistin milletlerine desteğinden, yani "direniş cephesine katkılarından" dolayı Esad'a İran'ın en yüksek onura sahip Devlet Nişanı verilmiştir.

77. Roymond Hinnebusch, "Syria from 'authoritarian upgrading' to revolution," *International Affairs*, vol.88, no.1 (2012), s.108, 110; Carsten Wieland, "Between Democratic Hope and Centrifugal Fears: Syria's Unexpected Open-ended Intifada," *International Politics and Society*, no.4 (2011), s.51-52.

78. "Dar Aateshe Suriyeh Cheh Kesani Khahed Soght?" *Khabaronline*, 20 Ağustos 2011.

79. İranlı Ortadoğu uzmanı Sadegh Alhosseini Hamshahri-ye Payidari dergisine verdiği mülakatta Batılı güçlerle onların bölgesel işbirlikçilerinin Suriye ve Irak'ın parçalanması suretiyle Kuzey Afrika'dan Pakistan'a uzanacak "Sünni Kavis" icat etmeye çalıştığını iddia etmiştir. "Chera Suriyeh Fargh dared?" *Hamshahriye Payidari*, no.90, 12 Şubat 2012.

80. "Assad meets Supreme Leader in Tehran," *Tehran Times*, 3 Ekim 2010.

Birçok İranlı siyasetçi ve yazar Esad yönetiminin halkı ile bazı sorunları olduğunu kabul etse de onları Suriye'deki mevcut buhranın asli değil tali sebepleri olarak görmektedir.

şekilde incelendiğinde bu ülke üzerindeki Amerikan projesinin rahatlıkla görülebileceğini ve bazı bölge ülkelerinin de bu komploya dâhil olduklarını iddia etmiştir. Hama-nei, ABD'nin esas amacının direniş hattının kırılması olduğunu, Suriye'nin Lübnan'daki İslami direniş ile Filistin direnişine destek verdiği için hedef alındığını savunmuş ve Suriye hükümetinin Filistin ve Lübnan'da direnişe desteğini keseceğine dair söz vermesi durumunda Batılılar için bütün sorunun çözüleceğini ileri sürmüştür.⁸¹

Bu yaklaşım Ortadoğu'daki devletleri ve siyasi hareketleri İsrail'e karşı konumları ve ABD ile ilişkilerine bakarak iki gruba ayırmaktadır. Bir tarafta bölgenin geleceğinin İsrail'in güvenliği ve Amerika'nın çıkarları doğrultusunda şekillenmesi için çalışan devletler vardır. Bu devletlerin bölgeye yönelik farklı hedefleri varsa da ana hatları itibarıyla bu hedefler İsrail ve Amerikan çıkarları ile örtüşmektedir. Bölgesel liderlik peşinde olan ve İran'ın bölgedeki nüfuzunun kırılmasını isteyen Suudi Arabistan bu hususta başı çekmektedir. Diğer tarafta ise ABD'nin bölgesel planlarına ve İsrail'e karşı mücadele eden direniş cephesi vardır. Suriye, Hizbullah, Filistinli direniş örgütleri ve İran bölgedeki direniş cephesini oluşturmaktadır.⁸² Bu yaklaşıma göre Suriye üzerinde artan baskıların esas sebebi bu ülkenin direniş mihverindeki rolüdür. Birçok Arap ülkesinin ve hatta FKÖ'nün İsrail ile iş tuttuğu ortamda yalnızca baba ve oğul Esadların yönetimi altındaki Suriye, Arap dünyasında İsrail karşısında yıllardır direnen tek ülke olarak kalmıştır. Suriye'yi direniş örgütlerinin merkezi haline getirmiş olan Esadlar, İran ve Hizbullah ile ittifak ilişkileri sayesinde direniş cephesine güç katmıştır. O halde Suriye'nin direniş ekseninden koparılmasıyla İran ile Hizbullah'ın birbirinden uzaklaşması hedeflenmektedir. Böylece direniş ekseninin zayıflaması ve İran'ın bölgesel gücünün kırılması sağlanacaktır.⁸³ Dolayısıyla İran için Suriye'nin desteklenmesi sadece dost bir yönetimin değil bir ülkünün ve direniş hattının desteklenmesidir.

Bu bakış açısı Suriye'deki gelişmeleri bir takım dış güçlere dayandırarak iç faktörlerin etkisini ve önemini göz ardı etmektedir. Birçok İranlı siyasetçi ve yazar Esad yönetiminin halkı ile bazı sorunları olduğunu kabul etse de onları Suriye'deki mevcut buhranın asli değil tali sebepleri olarak görmektedir.⁸⁴ Suriye rejiminin zayıflıklarına ve hatalarına rağmen halk arasında belli bir meşruiyete sahip olduğu kabul edilmekte ve bazı reformların yapılması suretiyle bu sorunların düzeltilebileceği düşünülmektedir.⁸⁵ Bununla birlikte isyanın büyümesi ve yayılması toplumsal bir tabana sahip olmasına değil dış güçlerden destek almasına bağlanmaktadır.

Direniş ekseni söylemi büyük ölçüde İran'ın resmi görüşünü yansıtması açısından anlamlıdır, fakat bu yaklaşım Suriye'nin "direniş cephesinde" kalmasını doğrudan Esad

81. "Leader Renews Iran's Strong Opposition to Foreign Meddling in Syria," *Fars News Agency*, 1 Şubat 2012.

82. Mahmoud Shafe'e, "Yak Negah: Tahavvolate Khavarmeyane va Cheraye Defa' Iran az Suriyeh," *JameJam Online*, 8 Ocak 2012.

83. "Merhdad Bezarpush, "Doshmanan dar Suriyeh che mekhand?" *JameJam*, 18 Şubat 2012.

84. Shafe'e, "Yak Negah: Tahavvolate Khavarmeyane va Cheraye Defa' Iran az Suriyeh."

85. "Naaraami dar Suriyeh: Bedaareyi Islam ya Fetne-ye Suudi-Amrikayi?" *Rajaneews*, 14 Haziran 2011.

yönetimine indirilmesi nedeniyle problemlidir. Bir kere Esadlar yönetimindeki Suriye'nin İsrail karşısında duran tek Arap ülkesi olarak kalmasının nedeni Esadların İran ile aynı "direniş" ideolojisini ve stratejisini paylaşmaları değil, barış görüşmelerinin çeşitli nedenlerle kesintiye uğramış olmasıdır. Suriye direniş örgütlerine destek vererek İsrail'e karşı mücadele vermiş olsa da doğrudan İsrail ile karşı karşıya gelecek hareketlerden daima sakınmıştır.⁸⁶ Nitekim barış görüşmeleri sırasında direniş hareketleri ile ilişkilerini koz olarak kullanması, Suriye'nin direniş eksenindeki varlığının aslında pragmatik nedenlere dayandığını göstermektedir.

Bu yaklaşımın diğer problemleri yanı sıra ise Esad yönetimine karşı muhalefetin İsrail ve Batı tarafından desteklendiği ve muhalefetin başarılı olması durumunda Suriye'nin İsrail ile barış imzalayarak direniş ekseninden ayrılacağı varsayımdır. Bu varsayım Suriyeli muhalifler arasındaki farklılıkları göz ardı etmektedir. Gerçekten de Suriyeli muhaliflerin bir kısmının Siyonistlerle bağlantılı olduğu iddia edilmektedir, fakat bu, Siyonistlerin Suriye'deki ayaklanmaları kontrol ettiği ve yönlendirdiği anlamına gelmez. Suriye'nin topraklarının bir kısmı İsrail işgali altında olduğu müddetçe Suriye'de iktidara kim gelirse gelsin İsrail ile ilişkileri sorunlu olmaya adaydır. Dolayısıyla mevcut şartlar altında iktidar değişikliği olsa dahi yeni Suriye yönetimi İsrail'e karşı İran'ın ve Hizbullah'ın desteğini almaya çalışacaktır.⁸⁷

Son olarak bu yaklaşım Esad yönetiminin düşmesi durumunda İsrail'in güçleneceğini ve Hizbullah'ın yok olacağını varsaymaktadır. Bu varsayımına karşı İranlı eski diplomat Muhammad Ali Subhani tarihsel ve bölgesel gelişmelerin Suriye ve diğer Arap ülkelerinin direnişi göz ardı edemeyeceğini gösterdiğini, taktikler değişse de bölgede demokrasinin yayılmasının İsrail'in yalnızlığını artıracığını ve direnişi güçlendireceğini ileri sürmektedir.⁸⁸ Subhani, Hizbullah'ın Lübnan'da kendi tabanı olduğuna işaret ederek Esad iktidardan düşerse Hizbullah'ın yok olacağını varsayımına da karşı çıkmaktadır.⁸⁹

6. İRAN – ESAD YÖNETİMİ İLİŞKİSİNİN SINIRLARI

İran ile Suriye arasında otuz yılı aşkındır süren ittifak ilişkisi ve son isyan sırasında İran'ın Esad yönetimine verdiği doğrudan ve dolaylı desteklere rağmen, İran ile Esad yönetimi arasındaki ilişkileri sınırlayan birtakım faktörler vardır.⁹⁰ Bu faktörlerin birincisi her iki ülkede hâkim olan rejimlerin ideolojilerindeki farklılıktır. İki rejim Amerikan ve İsrail karşıtlığı noktasında birleşmiş olsa dahi Baas ideolojisinin Arap milliyetçiliği

İki rejim Amerikan ve İsrail karşıtlığı noktasında birleşmiş olsa dahi Baas ideolojisinin Arap milliyetçiliği ve laikliği ile İran rejiminin İslamcı niteliği uyumsuzdur.

86. "Beshar Asad doustane ra maayus kard," Interview with Ali Bigdeli, *Iraniplomacy*, 25 Şubat 2012.

87. Muhammad Ali Subhani, "Seyasete Iran der Ghebale Suriyeh bayed taghyer konad," *Kaleme*, 7 Aralık 2011.

88. "Seyasete Iran der Ghebale Suriyeh bayed taghyer konad," *Kaleme*, 16 Azar 1390.

89. Mohammad Ali Sobhani, "Hemayete yak janebe Iran az Esad be dzarare Iran est," *Iraniplomacy*, 24 Eylül 2011.

90. Bayram Sinkaya, "İran-Suriye ilişkileri ve Suriye'de Halk İsyanı," *Ortadoğu Analiz*, cilt.3, sayı 33 (Eylül 2011), s.38-48.

Safavi Temmuz 2010'da yaptığı değerlendirmede İran'ın Suriye ve Türkiye dışında bölgede stratejik müttefikinin olmadığını, fakat onların da gerçek anlamda müttefik olarak görülmediğini ifade etmiştir.

ve laikliği ile İran rejiminin İslamcı niteliği uyumsuzdur. Ayrıca, İran'ın "Siyonist rejim"le her türlü anlaşmayı reddederek İsrail'in meşruiyetine reddetmesine karşın Suriye'nin BM kararlarının uygulanmasını ve Filistin'in "Siyonistler" ile Filistinliler arasında bölünmesini kabul etmesi iki rejimin İsrail'e bakışındaki farklılığı göstermektedir.⁹¹ Bu şartlar altında Şam yönetiminin zaman zaman İsrail ile barış ve Batı ile diyalog eğiliminin artması İran-Suriye ittifakını tehlikeye atmıştır. Fakat barış görüşmelerinin kesintiye uğraması ve Suriye'nin Batılı ülkeler ile ilişkilerinin gerilmesi İran-Suriye arasındaki ittifakın sürmesini sağlamıştır.

İkincisi, otuz yılı aşan "ittifaka" rağmen iki ülke arasındaki askeri ve ekonomik ilişkiler çok sınırlı seviyelerde kalmıştır. Mesela 2006 yılında imzalanan askeri işbirliği anlaşması ile güçlendirilmesine rağmen bu ilişki tam olarak askeri ittifak ilişkisine dönüşmemiştir.⁹² Nitekim Devrim Muhafızlarının eski Komutanı ve Hamaneî'nin güvenlik konularındaki danışmanı Yahya Rahim Safavi Temmuz 2010'da yaptığı değerlendirmede İran'ın Suriye ve Türkiye dışında bölgede stratejik müttefikinin olmadığını, fakat onların da gerçek anlamda müttefik olarak görülmediğini ifade etmiştir.⁹³ Keza yukarıda değinildiği gibi iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler oldukça zayıftır. Bu durum İran ile Esad yönetimi arasındaki ilişkilerin bizatihi önemli olmadığını, fakat ortak stratejik çıkarların, yani amaç birlikteliğinin bu ilişkide yönlendirici olduğunu göstermektedir. O halde Esad yönetiminin yerini alacak fakat Suriye'yi "direnış cephesi"nde tutacak her türlü hareket İran'da makbul karşılanacaktır.⁹⁴

Son olarak İran ile Suriye'nin bölgesel çıkarlarının ve yaklaşımlarının zaman zaman farklılaşması iki ülke arasındaki ilişkileri sınırlayan önemli bir faktördür. Bu durumun en çarpıcı örneği ABD'nin Irak'ı işgali sırasında görülmüştür. İran yönetimi kerhen de olsa Amerikan müdahalesini ve yeni hükümetin kurulmasını desteklerken Suriye, Amerikan müdahalesine doğrudan karşı çıkmış ve uzunca bir müddet direnişçileri desteklemiştir. Keza Suriye, Mart 2008'de Şam'da toplanan Arap Birliğı Zirvesi'nde Tahran'ın tezlerinin aksine, İran'ın kontrolünde bulunan Abu Musa ve Tunb adalarının BAE'ne ait olduğu şeklindeki Arap tezine destek vermiştir.⁹⁵

İki ülke arasındaki ilişkileri hâlihazırda olumsuz şekilde etkileyen mezkûr faktörlerin yanı sıra İran yönetiminin Suriye isyanına yaklaşımına ve Esad yönetimine verdiği desteğe İran seçkinleri arasından eleştiriler yükselmiştir. Mevcut İran yönetiminin Esad'ın

91. Ehteshami & R. Hinnebusch, *Syria and Iran*, s.191.

92. Bilal Y. Saab, "Syria and Iran Revive an old ghost with Defense Pact," *The Daily Star*, 4 Temmuz 2006; Degang Sun, "Brothers Indeed: Syria-Iran Quasi-Alliance Revisited," *Journal of Middle Eastern and Islamic Studies (in Asia)*, vol.3, no.2 (2009).

93. "Iran has no strategic regional ally: ex-IRGC Chief," *Tehran Times*, 15 Temmuz 2010.

94. Nitekim, Azad Üniversitesi Besic Öğrenci Kulübünün web sayfasında İran'ın neden Esad yönetimini desteklediği sorusuna cevap verilirken, Suriye'de direniş ekseninde bir hareketin çıkması durumunda Suriye hükümetine verilen desteğin azalacağı ve yeni hareketle iş yapılacağı belirtilmiştir. Azad Üniversitesi Dezful Şubesi Besic öğrenci kulübü (<http://www.iaudbasij.ir/post-154.aspx>).

95. Mahan Abedin, "Iran banks all on Assad's survival," *Asia Times*, 17 Ağustos 2011.

iktidarını sürdüreceğine inanmasına rağmen İran kamuoyunda rejimin sürdürülebilir olmadığına dair tartışmalar baş göstermiştir. Mesela Meclis Milli Güvenlik ve Dış Politika Komisyonu üyelerinden Seyyid Ahmad Avaei, Ağustos 2011'de yabancıların müdahale etme gayretleri bir yana Suriye'de rejim aleyhine gösteri yapan muhalifleri dindar bir halk ve kendiliğinden ortaya çıkan bir hareket olarak değerlendirmiş ve Suriye'ye mutlak destek verilmesinin doğru olmadığını söylemiştir. İran'ın eski Amman Büyükelçisi Muhammed Ali Subhani de Suriye'de mevcut durumun sürdürülmesinin imkânsız olduğunu ileri sürerek İran'ın tek yönlü ve Esad yönetimini destekleyen politikasının değişmesi gerektiğini savunmuştur.⁹⁶ Keza Devrim Muhafızlarının eski komutanlarından Hüseyin Alai, İran'ın bütün yatırımını Esad'a yapmadan alternatiflerini çeşitlendirmesi gerektiğini söylemiştir.

Diğer taraftan İran muhalefeti Esad'a verilen desteğe isyanın başlamasından beri karşı çıkmaktadır. "Arap baharı" sürecine İran yönetiminden farklı bir şekilde yaklaşan ve "Yeşil Hareket" şeklinde adlandırılan muhalefet, İran'ın Esad yönetimine destek vermesini çifte standart olarak nitelendirmiş ve Suriyeli muhaliflere sempatisini ve desteklediğini belirtmiştir.⁹⁷ Bir dönem Cumhurbaşkanı Hatemi'ye danışmanlık yapan Hucetülislam Muhammad Şeriatı Dehaghani 20 Nisan 2011'de verdiği mülakatta Suriye rejimini baskıcı olarak nitelemiştir. Esad'ın reformlarının gecikmiş olduğunu söyleyen Dehaghani devrim ateşinin er geç Suriye'yi etkisi altına alacağını ve İran'ın Suriye halkının karşısında durmaması gerektiğini söylemiştir.⁹⁸ İran yönetiminin Suriye politikasına yöneltilen eleştiriler İran'ın Esad yönetimine verdiği desteği olumsuz etkileyen bir faktör olarak değerlendirilebilir.

İran'ın Esad yönetimine desteğini sınırlayan bir başka faktör ise iktidar içindeki uyumsuzluktur.⁹⁹ Hükümet kanadından, yani Cumhurbaşkanı Ahmedinejad ve Dışişleri Bakanı Salihî'den gelen açıklamalar yabancıların isyandaki rolünü kabul etmekle birlikte Suriye'de muhalefeti meşru bir hareket olarak görüp hükümetin muhalefet ile müzakere etmesini istemekte ve reform sürecini teşvik etmektedir. Diğer taraftan Rehberlik makamından gelen açıklamalarda muhaliflerin varlığı ve hareketleri neredeyse tamamen dış mihrakların komplosuna mal edilmekte ve Esad yönetimine mutlak destek belirtilmektedir.¹⁰⁰

Ayrıca iç siyasi mücadelenin bir yansıması olarak Ahmedinejad'ın dış politikadaki rolünün azaldığı görülmektedir. Özellikle Arap Baharının başlamasından sonra Ahmedinejad'ın Ortadoğu ve Suriye ile ilgili girişimlerine pek rastlanılmamaktadır. Buna karşılık

Mevcut İran yönetiminin Esad'ın iktidarını sürdüreceğine inanmasına rağmen İran kamuoyunda rejimin sürdürülebilir olmadığına dair tartışmalar baş göstermiştir.

96. "Seyasete Iran der Ghebale Suriyeh bayed taghyer konad," *Kaleme*, 7 Aralık 2011.

97. "Green Movement Council warns Iran regime, sides with Syrian protesters," *The Green Voice of Freedom*, 6 Ağustos 2011 (<http://en.irangreenvoice.com/article/2011/aug/06/3231>).

98. "Iran Moghabele Merdome Suriyeh Gharar Negarad," *Irاندiplomacy*, 12 Ocak 2012.

99. Ehsan Soltani, "Movadze'e Motanagadz Iran der moghabele Suriyeh," 4 Eylül 2011, (<http://www.notiziegeopolitiche.net/?p=1488>).

100. Mohammad Javad Ranjkash, "Chera Iran mevadze'e do pehlo, mobham va motanaghaz dar berabere Suriye ve Libya ettekaz kard?" *Khabaronline*, 30 Ağustos 2011.

İktidar merkezleri arasında uyumsuzluk, İran'ın hem Arap Baharı karşısında hem de Suriye isyanı karşısında aktif ve etkili bir dış politika izlemesini engellemektedir.

İranlı yetkililerin "İslami Uyanış" olarak adlandırdığı süreci takip etmek, tartışmak ve İslami uyanış hareketleri arasında temas sağlamak üzere "İslami Uyanış Dünya Meclisi" kurulmuştur. Bu kuruluşun sekreterliğine atanan Hamaneî'nin dış politika danışmanı ve eski Dışişleri Bakanı Ali Ekber Velayeti bu süreçte İran'ın Ortadoğu politikasında daha çok öne çıkmıştır.¹⁰¹ İsyanın başlamasından sonra İran ile Suriye arasında üst düzey siyasi temas yokken doğrudan Hamaneî'ye karşı sorumlu olan Kudüs Ordusu Komutanı Süleymani'nin Şam'da temaslarda bulunduğu iddia edilmesi de İran'ın Suriye politikasının Hamaneî'nin kontrolünde yürütüldüğü kanısını desteklemektedir. Fakat iktidar merkezleri arasında uyumsuzluk, İran'ın hem Arap Baharı karşısında hem de Suriye isyanı karşısında aktif ve etkili bir dış politika izlemesini engellemektedir.

7. SURIYE MUHALEFETİ VE İRAN

Suriye'de Esad karşıtı protesto gösterilerinde sık sık İran bayrakları yakılmakta ve İran ile Hizbullah aleyhine sloganlar atılmaktadır. Bu durum Esad karşıtı muhalefetin aynı zamanda İran karşıtı olduğunu göstermektedir. Muhalefetin İran'a karşı olan tutumunda İranlı yetkililerin Suriye muhalefetinin taleplerine uzun bir süre kayıtsız kalması, hatta muhalefeti emperyalist ve Siyonist odakların piyonları olarak nitelemesi etkili olmuştur. Muhalefete kayıtsızlığının yanı sıra İran'ın Esad yönetimine verdiği destek de muhaliflerin İran karşıtı bir tutum almasına neden olmuştur.

İran'ın Suriye muhalefetine kayıtsız kalmasının başlıca sebebi Suriyeli muhalifler ile İran rejimi arasında tarihsel ve ideolojik bağların yokluğudur. Devrimci İran'ın 1979 yılından beri jeopolitik ve ideolojik kaygılarla Suriye rejimi ile ittifaka verdiği önem Suriye muhalefetine karşı ilgisiz kalmasına neden olmuştur. Suriye rejiminin zayıflamasının İsrail'in işine yarayacağı kaygısı İran'ı bu ülkeye yönelik devrim ihracı faaliyetlerinden bile alıkoymuştur. Hatta 1980-1982 yıllarında Baas rejimine karşı ayaklanan "Suriye İslam Cephesi"nin ve Müslüman Kardeşler'in İran devrimine sempatisine ve İslam Cumhuriyeti'nden yardım beklemesine rağmen İran yönetimi Suriye hükümeti ile iyi ilişkilerini sürdürmeyi tercih etmiştir.¹⁰² Bu tutum Suriyeli İslamcı hareketlerin dahi İran'a yabancılaşmasına neden olmuştur.¹⁰³

İran'ın Suriye muhalefetine kayıtsız kalmasının ikinci nedeni İsrail'in ve ABD'nin Suriye rejimini devirmek için bitmek tükenmek bilmeyen komplolar tezgahladığı düşüncesidir. Bu düşünce, Suriye hükümetine karşı çıkan her muhalif hareketin İsrail, Batı ve işbirlikçi Arap hükümetlerinin tasarladığı bir tertip olarak değerlendirilmesine yol açmaktadır. Bu bağlamda Oded Yinon isimli bir gazetecinin Suriye ve Irak'ın parçalan-

101. Velayati'nin dış politikadaki etkin rolü için bkz. Will Fulton, "A Window into the Foreign Policy of Iran's Supreme Leader Khamanei," *Irantracker*, 16 Kasım 2011.

102. "Taseire Enghelabe Eslami ber Suriyeh," *Rasekhood*, (<http://www.rasekhood.net/article/print-25030.aspx>).

103. Bkz. Yvette Talhami, "The Syrian Muslim Brothers and the Syrian-Iranian Relationship," *Middle East Journal*, vol.63, no.4 (2009), s.561-580.

masını öngören "İsrail İçin 1990'lar Stratejisi" isimli makalesi ve farklı İsraili yetkililerin Suriye aleyhindeki beyanlatları tertip iddialarını desteklemek için kullanılmaktadır. Son dönemde ortaya çıkan muhalefetten de bazılarının "Siyonistlerle" bağlantılı olduğu iddiaları İran tarafında tertip tezlerini güçlendirmiştir.

Bahsedilen nedenlerden dolayı İran'ın Suriye muhalefetine genel olarak ilgisizliğinin yanı sıra son isyanda Selefilere etkili bir rol oynadığı iddiaları, İran'ın muhalefetten uzak durmasına neden olmuştur. Selefiler, Suudi Arabistan ile güçlü olduğu düşünülen bağlarının yanı sıra Şii'lik karşıtı olmaları nedeniyle İran rejimi tarafından tehdit olarak görülmektedir.¹⁰⁴ El-Kaide lideri Eymen el-Zevahiri'nin taraftarlarından isyana destek vermesini istemeleri, İran'ın Suriye'deki Selefilere yükselişinden algıladığı tehdidi şiddetlendirmiştir. Bu nedenle, İran Stratejik Araştırmalar Merkezi Başkanı Hasan Ruhani, Türk Büyükelçisi Ümit Yardım ile görüşmesinde bölgede demokrasinin ve istikrarın tesisi için terörizm ile mücadelenin önemini vurgulamış ve Suriye'de el-Kaide ile mücadele edilmesi gerektiğini söylemiştir.¹⁰⁵

İran'ın Esad yönetimine destek vermesine ve muhalefete kayıtsız kalmasına rağmen, Suriyeli muhaliflerin arkasındaki uluslararası siyasi desteğin güçlenmesi, rejimin isyanı tam olarak kontrol altına alamaması, Esad yönetimine verilen desteğin İran kamuoyunda da sorgulanmaya başlaması üzerine İran yönetimi muhaliflerin bir kısmıyla temas kurmaya çalışmıştır. Muhaliflerle temas çabalarının ardında, Esad yönetimine alternatif arayışları değil, Suriye rejimi ile muhalifleri uzlaştırma arayışının etkili olduğu görülmektedir.

Muhaliflerle temas arayışları çerçevesinde İranlı yetkililer önce Ekim 2011'de İstanbul'da bulunan Suriye Müslüman Kardeşler Hareketi'nin Siyasî Lideri Muhammed Faruk Tayfur ile görüşme girişiminde bulunmuşlardır. Tayfur bu konu ile ilgili yaptığı açıklamada Ayetullah Hamanei tarafından üç kişilik bir heyetin kendileri ile görüşmek üzere görevlendirildiğini dile getirmiştir. Ekim 2011'de İstanbul'a gelen İranlı heyetin Tayfur'a görüşmek istediklerini bildirdiklerini, fakat kendisinin Tahran yönetimi Esad'ın tarafında yer aldığı için görüşmeyi reddettiğini aktarmıştır.¹⁰⁶ Tayfur, "Ne zaman İran Suriye halkının yanında yer alırsa o zaman elçileriyle görüşürüz ve konuşuruz. Aksi halde, halkımızın öldürülmesine yardım ederlerken İranlılarla hiçbir surette görüşmeyiz." demiştir.¹⁰⁷

Suriyeli muhaliflerin arkasındaki uluslararası siyasi desteğin güçlenmesi, rejimin isyanı tam olarak kontrol altına alamaması, Esad yönetimine verilen desteğin İran kamuoyunda da sorgulanmaya başlaması üzerine İran yönetimi muhaliflerin bir kısmıyla temas kurmaya çalışmıştır.

104. İran Dışişleri Bakanlığı Uluslararası Araştırmalar ve Eğitim Merkezi Başkanı Büyükelçi Hadi Süleymanpur 30 Kasım 2011'de Stratejik Düşünce Enstitüsü'nde yaptığı konuşmada bölgeye yönelik tehditleri; Batının varlığı, İsrail ve radikalizmin (Selefilik) yükselişi şeklinde tanımlamıştır, (<http://sde.org.tr/tr/haberler/1699/iranli-dusunce-kurulusundan-sdeye-ziyaret.aspx>). Bu konudaki benzer bir değerlendirme için bkz. "Dar Aateshe Suriyeh Cheh Kesani Khahed Soght?" *Khabaronline*, 30 Ağustos 2011, (<http://www.khabaronline.ir/news-168906.aspx>).

105. "Suriyeh hamvare dar khatte avval moghabala be sehyonizm; nabayed en khatte moghavamat tedz'ef shavad," *Markeze Tahgheghate Estrategic*, 12 Ocak 2012, (<http://www.csr.ir/Center.aspx?lng=fa&subid=1&cntid=2409>).

106. "İran İhvan'a dört bakanlık önermiş," *Dünyabülteni*, 6 Ocak 2012. Tayfur'un Al-Hayat'ta yer alan açıklamalarına göre İranlı elçiler üç tüccar, Türk aracı ise bir işadımıydı. Tayfur'a Esad'ın başkan olarak kalması ve kurulacak koalisyon hükümetine Müslüman Kardeşler'in liderlik etmesi, kabinede Müslüman Kardeşlere dört bakanlık teklif edildi. "Syria's Muslim Brotherhood rejects reported Iran proposal," *Al-Hayat*, 18 Ocak 2012; "İran İhvan'a Koalisyon liderliği önermiş," *Dünyabülteni*, 18 Ocak 2012.

107. "Iran sought to broker Syria deal between Assad, Muslim Brotherhood," *The Washington Times*, 3 Ocak 2012.

Al-Nashar, muhaliflere karşı Suriye rejimine lojistik, istihbarat ve harekât desteği sağladığı için Suriye devrimi hakkındaki tutumunu düzeltinceye kadar İran ile görüşmeyeceklerini belirtmiştir.

Bu yöndeki ikinci adım Kasım 2011’de Demokratik Dönüşüm için Ulusal Koordinasyon Komitesi üyelerinden Heysem Menna ile görüşülmesi olmuştur. İran’ın Koordinasyon Komitesi’ne yaklaşmasında bu komitenin Suriye’ye yabancı askeri müdahalesine karşı duruşunun etkili olduğu düşünülmektedir. Fakat bu görüşme İran’ın muhalefet arasındaki ayrılığı şiddetlendirme çabası şeklinde de değerlendirilmiştir. Görüşmede İran’ın Menna aracılığıyla bir muhalefet konferansı organize etmek istediği, ama istediği sonucu alamadığı iddia edilmiştir.

Bu doğrultudaki en sürpriz gelişme, Suriye Ulusal Konseyi (SUK) üyesi Samir al-Nashar’ın Aralık 2011’de Tahran ile iletişim halinde oldukların söylemesi olmuştur. Oysa SUK, İran’ın Suriyeli muhalifler arasında en mesafeli olduğu gruptu. Bu grubun lideri Burhan Galyun’un İsrail Başbakanı B. Netanyahu’ya danışmanlık yaptığı ileri sürülen Fransız yazar Bernard Henry Levy ile dostluğu muhaliflerle Siyonistler arasındaki ilişkinin en somut kanıtı olarak gösteriliyordu. Ayrıca SUK’un Batı ülkeleri ile temas halinde olması İran’ın tepkisini çekiyordu. Diğer taraftan Galyun, *Wall Street Journal*’a verdiği mülakatta rejim devrilir ve muhalifler iktidara gelirse Suriye’nin İran ile özel ilişkisinin devam etmeyeceğini ve Hizbullah ile şimdiki yakın ilişkisinin de değişeceğini söylemişti.¹⁰⁸

Tahran ile iletişim halinde olduklarını söyleyen al-Nashar hiçbir taraf ile diyaloga karşı olmadıklarını ve İran’ı bölgede merkezi bir güç olarak gördüklerini belirtmiştir. Fakat diyaloga geçmeden önce İran’ın Suriye ilgili tutumunu düzeltmesi gerektiğini söylemiştir. Al-Nashar, muhaliflere karşı Suriye rejimine lojistik, istihbarat ve harekât desteği sağladığı için Suriye devrimi hakkındaki tutumunu düzeltinceye kadar İran ile görüşmeyeceklerini belirtmiştir.¹⁰⁹

İlk girişimlerinde başarısız olsa da İran, Suriye muhalefeti ile diyalog kurma çabalarını sürdürmüştür. Müslüman Kardeşler’den Melhem al-Droubi Ocak 2012’de yaptığı açıklamada İran’ın Aralık 2011’de kendileriyle temas kurmaya çalıştığını belirtmiştir. Al-Droubi, Suriye halkı ile rejim arasında tarafsız bir tutum alınca kadar İran ile görüşmeyeceklerini ve tekliflerini dinlemeyeceklerini beyan etmiştir.¹¹⁰

Muhalifler arasında İran’a en sert tepkiyi Özgür Suriye Ordusu göstermektedir. Suriyeli muhaliflerin İran’a tepkisi önceleri gösteriler sırasında İran aleyhine sloganlar atılması ile sınırlı iken 2011 güz aylarından itibaren muhaliflerin bir kısmının silahlı gruplar halinde örgütlenmeye başlamasından sonra Suriye’de bulunan İranlılar hedef alınmaya başlamıştır. Kimliği belirsiz silahlı kişiler 21 Aralık 2011’de Humus’ta beş İranlı mühendisi kaçırmıştır. Mühendislerin kaçırılmasından sonra, kaçırılanların akıbetini araştırmakla görevli iki İranlı daha kaçırılmıştır. Bu olaydan kısa bir süre sonra Şam’dan Halep’e giden İranlı ziyaretçileri taşıyan bir otobüs 26 Ocak 2012’de durdurulmuş ve zi-

108. "Syria Would Cut Iran Military Tie, Opposition Head Says," *The Wall Street Journal*, 2 Aralık 2011.

109. "Iran contributed to suppression of Syrian protests – SNC," 4 Aralık 2011, <http://www.asharq-e.com/news.asp?section=1&id=27561>.

110. "Syria's Brotherhood Rejected Iran-mediated deal," *Reuters*, 18 Ocak 2012.

yaretçilerin arasından 11 kişi daha kaçırılmıştır.¹¹¹ İranlı mühendislerin çalıştığı MAPNA mühendislik şirketinin Suriye mesulü Morteza Ganjzadeh mühendislerin kaçırılmasından Özgür Suriye Ordusu'na bağlı El-Faruk Tugayları'nı sorumlu tutmuştur.¹¹²

Gerçekten de Özgür Suriye Ordusu 28 Ocak'ta Humus'ta kaçırılan mühendislerin görüntülerini yayınlayarak onlardan beşinin Devrim Muhafızı olduğunu iddia etmiştir. Onlardan birisi adının Sajjad Amirian olduğunu; Suriye'deki isyanı bastırmak için görevlendirilen Devrim Muhafızı birliğinin mensubu olduğunu ve emirleri Humus'taki Suriye Hava Kuvvetlerinin güvenlik biriminden aldıklarını söylemiştir. El-Faruk Tugayları bir bildiri yayınlayarak Hamaneî'den "Esad rejimine Suriye halkını bastırması için yardım etmek üzere Devrim Muhafızlarının Suriye'de bulunduğunu" net bir şekilde itiraf etmesini ve ondan sonra Devrim Muhafızları'nı Suriye'den çekmesini istemiştir.¹¹³

8. İRAN'IN SURIYE POLİTİKASININ BÖLGESEL ETKİLERİ

Suriye'de Mart 2011'de başlayan hükümet karşıtı gösterilere bazı bölge ülkelerinin destek vermeye başlamasıyla sorun bölgesel bir sorun haline gelmiştir. Dolayısıyla İran'ın Suriye politikası hem bölgesel gelişmelerden etkilenmekte hem de bu gelişmeleri etkilemektedir. Diğer taraftan Suriye'de önümüzdeki yıllarda hâkim olacak rejimin dış politika tercihleri İran'ın bölgesel politikaları açısından son derece önemlidir.

Türkiye dâhil bölge ülkelerinin önemli bir kısmının, Suriye'de rejim değişikliğini desteklemesi, buna mukabil İran'ın Suriye'ye destek vermesi bölgede geçen onyılda oluşan rakip siyasi-güvenlik blokları arasındaki ayrışmanın şiddetlenmesine neden olmaktadır.¹¹⁴ Bölgedeki kutuplaşma Suriye'nin İran ile ilişkilerine tepki olarak Arap ülkelerinin önemli bir kısmının liderlerinin 2008'de Şam'da yapılan Arap Birliği Zirvesi'ni "boykot" etmesine neden olmuştu. Son olarak Ekim 2010'da ortaya çıkan "wikileaks" belgelerinde Suudi Arabistan Kralı Abdullah'ın Amerikalı muhatapları ile görüşmesinde İran'ın nükleer programının durdurulması için "yılanın başının kesilmesini" istediğinin ortaya çıkması, bölgedeki gerginliği doruk noktasına ulaştırmıştı.¹¹⁵ Böyle bir ortamda Suriye krizinin ortaya çıkması ve Suudi Arabistan'ın isyancıları himaye etmesi İran'ın isyana yaklaşımını olumsuz şekilde etkilemiştir.

Her şeyden önce, yukarıda da değinildiği üzere İran, Suriye'deki isyanı direniş cephesini yıkmak amacıyla emperyal güçlerin bazı bölge ülkelerinin de işbirliğiyle Esad rejimi-

Ekim 2010'da ortaya çıkan "wikileaks" belgelerinde Suudi Arabistan Kralı Abdullah'ın Amerikalı muhatapları ile görüşmesinde İran'ın nükleer programının durdurulması için "yılanın başının kesilmesini" istediğinin ortaya çıkması, bölgedeki gerginliği doruk noktasına ulaştırmıştı.

111. Kaçırılan toplam 29 İranlı ziyaretçi ve mühendisin 11'i 7 Şubat'ta Türkiye ve İran'ın girişimleri sonucunda serbest kaldı. "Iran warns against upshots of military interference in Syria," Press TV, 16 Şubat 2012. 21 Aralık'ta kaçırılan mühendis ve teknisyenler 10 Şubat'ta serbest bırakıldı. "Kidnapped Iranian Engineers Released in Syria," 10 Şubat 2012.

112. "Iran's Mapna blames Syrian Opposition for Abduction of Iranian Engineers," DayPress, 21 Ocak 2012.

113. "Syrian opposition council accuses Iran of role in bloody crackdown," Al Arabiyah News, 28 Ocak 2012.

114. Kayhan Barzegar, "Iran-Turkey's Role in Solving the Syrian Crisis," Institute for Middle East Strategic Studies, 7 Aralık 2011, (<http://en.merc.ir/View/tabid/98/ArticleId/371/Iran-Turkey-s-Role-in-Solving-the-Syrian-Crisis.aspx>).

115. "Saudi Arabia urges US attack on Iran to stop nuclear programme," Guardian, 28 Kasım 2010.

İran'ın diğer bölgesel aktörlerle Suriye krizinin çözümüne ilişkin perspektiflerinin uyuşmaması bölgesel işbirliği imkânını ortadan kaldırmıştır.

ne karşı düzenledikleri bir komplo olarak görmektedir. Bu komplonun amacı da rejim değişikliğine yol açmak suretiyle Suriye ile İran arasındaki ittifakın bitirilmesidir. Gerçekten de İran'ın Suudi Arabistan gibi bölgesel rakipleri ve düşmanları (ABD) Suriye'de rejim değişikliğini teşvik ederek İran'ın jeopolitik çıkarlarına darbe vurmak için kararlı görünmektedir. Nitekim Suriye, Suudi Arabistan ve ABD ile İran arasında hesaplaşmanın görüldüğü bir sahaya dönüşmüştür.¹¹⁶

İran, Suriye'deki gelişmeleri büyük güçlerin ve bazı bölge ülkelerinin Ortadoğu'daki siyasi değişimleri kontrol altına alma gayretlerine bağlamaktadır. İranlı seçkinler arasında sıkça dillendirilen bir söyleme göre Arap baharı ile birlikte Batı karşıtı ve İslami eğilimli isyanlar ABD, Batı ve muhafazakâr Arap devletlerinin Tunus ve Mısır'da müttefiklerini kaybetmesine yol açmıştır. Buna karşılık onlar bu kayıplarını telafi etmek ve İran'ın bölgesel gücünü kırmak için Suriye'de isyanı kışkırtmışlardır.¹¹⁷

Ortaya çıkmasında payının olup olmaması bir yana Suriye isyanı, Suudi Arabistan için İran'ın bölgesel yükselişinin önünün alınması, hatta İran ve müttefiklerinin etkisinin sınırlandırılması açısından fırsat sunmuştur. Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerinin Suriye'de demokratik bir rejimin tesis edilmesi için mücadele ettiklerini düşünmek İranlı seçkinlere göre safdillik olur. Nitekim İran Meclis Başkanı Laricani "Demokrasiden hiç nasibini almamış bazı Arap ülkelerinin Suriye'ye demokrasi adına müdahale etmeye hakları yok" demiştir.¹¹⁸ Bu gözlem, bazı Amerikalı analistler tarafından da desteklenmektedir. Edward Luttwak Suudi Arabistan liderliğindeki Körfez ülkelerinin Suriye isyanını desteklemekteki amacının, tam da İranlı yetkililerin tahmin ettiği gibi, Esad yönetiminin devrilerek yerine muhafazakâr ve Sünni bir yönetimin tesis edilmesi olduğunu iddia etmiştir.¹¹⁹

İran'ın diğer bölgesel aktörlerle Suriye krizinin çözümüne ilişkin perspektiflerinin uyuşmaması bölgesel işbirliği imkânını ortadan kaldırmıştır. Esad yönetimine karşı sert bir politika izleyen Suudi Arabistan ve Katar, Şam'daki büyükelçilerini Ağustos 2011'de çekmiştir. Ekim 2011'den itibaren Suriye'deki isyan Arap Birliği'nin gündemine "Suriye sorunu" olarak gelmiştir. "Şiddetin son bulması" yönündeki ilk girişimlerinden sonuç alamayan Arap Birliği, Suriye'ye karşı önce yaptırım kararı almış, ardından Suriye'nin üyeliğini askıya almıştır. Bütün bu tedbirler sonuç vermeyince Arap Birliği konuyu BM gündemine getirerek açıkça Esad'ın iktidardan çekilmesini öngören bir geçiş planı sunmuştur.¹²⁰ Sorunun uluslararasılaşması yönünde atılan bu adımların her birisi İran'da tepkiyle karşılanmıştır.

İran bölge ülkelerinin özellikle Arap Birliği'nin girişimlerini Suriye'nin işlerine karışmak olarak değerlendirmiştir. İranlı yetkililer Suriye'ye yardımcı olmak isteyenlerin Suri-

116. Paerisa Hafezi, "Analysis: Iran adopts 'wait and see' policy on Syrian crisis," *Reuters*, 27 Kasım 2011.

117. "Leader Renews Iran's Strong Opposition to Foreign Meddling in Syria," *Fars News Agency*, 1 Şubat 2012.

118. "Movze'e Torkeye dar barei Suriyeh ba movze'e Amreka va Israel motafavet est," *Mehr News*, 13 Ocak 2012.

119. Edward Luttwak, "Revenge of the Sunnis," *Foreign Policy*, 7 Aralık 2011.

120. Müjge Küçükkeleş, "Arap Birliği'nin Suriye Politikası," *SETA Analiz*, sayı 51 (Mart 2012).

ye'de istikrarın sağlanması için Esad'ın reformlarının desteklemesi ve rejim ile muhalifler arasında diyalogun tesisine yardımcı olması gerektiğini ifade etmektedir. İran'ın bu yöndeki çağrılarını aslında Esad yönetiminin iktidarda kalmasını sağlayacak adımlar olarak görmektedir.¹²¹

Böylece ortaya çıkan iki zıt ve katı yaklaşım, "statükocu" Arap devletlerinin Esad'ın iktidardan çekilmesini istemeleri, buna karşılık İran'ın Esad rejimine verdiği destek, bölgedeki kutuplaşmayı şiddetlendirmekte ve sorunun çözümü yönünde bölgesel işbirliğini engellemektedir. Nitekim Arap Birliği'nin öncülük ettiği Suriye krizine çözüm arayışları çerçevesinde İran dışarıda bırakılmıştır. 24 Mart'ta Tunus'ta ve 1 Nisan'da İstanbul'da düzenlenen "Suriye Halkının Dostları" toplantılarına İran davet edilmemiştir.¹²² İran'ın bu şekilde dışarıda bırakılması, bölgedeki kutuplaşmanın mevcut halini göstermektedir. Bu durum ileriki yıllarda bölgenin şekillenmesinde İran'a rol verilmeyeceğinin işareti olarak da değerlendirilebilir. Suriye sorunu ekseninde görülen ve aslında kökü daha gerilere giden bölgesel kutuplaşma, böylece Ortadoğu'nun geleceğini belirleyecek olan bölgesel rekabetin yansıması olarak ortaya çıkmaktadır.

Ayrıca bölgesel gerilim ve İran'ın Suriye sorununa çözüm arayışlarının dışında tutulması, İran dış politikasının daha da radikalleşmesine yol açmaktadır. İran ile Suriye arasındaki özel ilişki dikkate alındığında, Esad yönetimini hedef alan girişimlerin nihai amacının İran olduğu değerlendirilmesine yol açmaktadır.¹²³ Dolayısıyla, Suriye'de Esad yönetiminin desteklenmesi İran'ın ulusal menfaatlerinin hatta mevcudiyetinin müdafası olarak görülmektedir. Bu değerlendirme, İran rejiminin Esad'a daha güçlü destek vermesine neden olmaktadır.

Suriye krizi ile birlikte şiddetlenen bölgesel kutuplaşma ve gerilim Irak ve Lübnan'ı iki kutup arasında tercih yapmaya zorlamaktadır. Suriye'deki gelişmelerin kırılğan soysal ve siyasi yapılarını olumsuz etkilemesinden de endişe eden bu iki ülke, Arap Birliği'nin Suriye aleyhine aldığı kararlarda çekimser ya da karşı oy kullanmıştır.¹²⁴ Zira kırılğan yapıları ve bölgesel güçlerin ülkeleri üzerindeki nüfuzu dikkate alındığında Irak ve Lübnan hükümetlerinin Suriye konusunda takınacakları kesin tavırlar, ülkelerindeki istikrarı tehdit etmektedir. Bu nedenle Irak, Arap Birliği ile Suriye arasında arabuluculuk yapmış ve Arap Birliği gözlemcilerinin Suriye'ye kabul edilmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Irak ve Lübnan'ın ihtiyatlı duruşu, diğer ülkeler ve gözlemciler tarafından Esad yönetimine verilen destek şeklinde değerlendirilmektedir.¹²⁵ Bu durum sadece Suriye rejimi-

Arap Birliği'nin öncülük ettiği Suriye krizine çözüm arayışları çerçevesinde İran dışarıda bırakılmıştır. 24 Mart'ta Tunus'ta ve 1 Nisan'da İstanbul'da düzenlenen "Suriye Halkının Dostları" toplantılarına İran davet edilmemiştir.

121. Bakeer, "Interpretation of the Developing Iranian Stance on Syria,"

122. "Iran not invited to Friends of Syria meeting," *Today's Zaman*, 26 Mart 2012.

123. Mohtadi, "Syria; from Inside and Outside."

124. Küçükkeleş, "Arap Birliği'nin Suriye Politikası", Mesela yaptırım kararının ardından Lübnan Dışişleri Bakanı Suriye'ye karşı adım atmayacaklarını söylerken, Başbakan Necip Mikati ülkesinin ne pahasına olursa olsun yaptırımları uygulayacağını söyledi. "Analysis: Syria's neighbors may soften sanctions blow," *Reuters*, 27 Kasım 2011.

125. David Pollock & Ahmed Ali, "Assad's Iraqi Lifeline: Naming, Shaming and Maiming It," *WINEP Policy Watch*, no.1843, 8 Eylül 2011.

Fakat üç ülke arasındaki ilişkilerin bu şekilde yoğunlaşması bazı kesimler tarafından Irak'ın Şii blokuna eklemlenmesi olarak değerlendirilmiştir.

ne karşı en sert tedbirlerin alınmasını savunan ülkelerde değil, İran tarafında da benzer şekilde değerlendirilmektedir. El-Arabiye gazetesi, Devrim Muhafızları arasında bir kaynağa dayandırdığı haberinde "Biz [İran], Irak ve Lübnan'daki kardeşlerimiz Suriye'yi koruyor!" diyerek Maliki hükümetinin ve Hizbullah'ın Esad yönetimini desteklediğini ima etmiştir.¹²⁶ Ali Ekber Velayeti de Şubat 12'de yaptığı ve İran'ın Suriye'ye olan desteğini yinelediği konuşmada "İran, Irak ve Hizbullah'ın ciddi şekilde Suriye'nin arkasında olduğunu" söylemiştir.¹²⁷

Bununla birlikte Suriye'nin dış ticaret ilişkileri doğal olarak yaptırım kararlarını kabul etmeyen Irak'ta yoğunlaşmaya başlamıştır. İran'ın lojistik ve ekonomik desteği de büyük ölçüde Irak üzerinden Suriye'ye ulaştırılmaya başlanmıştır. Fakat üç ülke arasındaki ilişkilerin bu şekilde yoğunlaşması bazı kesimler tarafından Irak'ın Şii blokuna eklemlenmesi olarak değerlendirilmiştir.

Suriye üzerinden yükselen gerilimin bir başka yansıması bölgede Şiiiler ile Sünniler arasında mezhep çatışması riskinin artmasıdır. Suriye krizinin yayılması ve gerek rejimin gerekse muhalefetin kendi konumlarını güçlendirmek ve taraftarlarını seferber edebilmek için zaman zaman mezhepçi argümanlara sarılması bu ülkedeki mezhepler arasındaki ayrışmanın şiddetlenmesine neden olmaktadır. Diğer taraftan Suriye rejimine açıkça destek veren İran'ın yanı sıra Irak ve Lübnan'ın zaman zaman Esad yönetimini destekliyor gibi görünmesi bu ülkeler arasında mezhepçi dayanışma şeklinde değerlendirilmekte ve tepki çekmektedir.

9. İRAN'IN SURIYE POLİTİKASININ TÜRKİYE'YE ETKİLERİ

İran ve Türkiye, Suriye isyanı konusunda farklı yaklaşımlar benimsemiştir. Öncelikle, İran Suriye'de rejim karşıtı muhalefeti ve ilk protesto eylemlerini neredeyse görmezden gelirken Türkiye, Suriye hükümetinden eylemleri kontrol altına almak için bir an önce reform yapmasını istemiştir. Hatta Başbakan Erdoğan'ın Ocak 2011'de, Suriye'de rejim karşıtı eylemler başlamadan önce, Halep'te bir araya geldiği Suriye lideri Esad'ı reformlar yaparak siyasal sistemi bir an önce demokratikleştirmesi konusunda uyarılmış ve altı ay içerisinde serbest seçimlere gitmesini istemiştir.¹²⁸ Rejim aleyhine gösterilerin başlamasından sonra Türkiye bir süre daha Esad yönetimini kapsamlı reformlar yapması için teşvik etmiştir. Fakat Esad yönetiminin reformlar konusunda ağır hareket etmesi, gösterilerin hızla bütün Suriye'ye yayılması ve nihayet Haziran 2011'den itibaren şiddetten kaçan Suriyelilerin Türkiye'ye sığınmaya başlaması ile Ankara'nın Esad'a olan desteği kaybolmaya başlamıştır. Aynı zamanda Suriyeli muhaliflerin Türkiye'de toplanarak örgütlenmelerine izin verilmiştir.¹²⁹

126. "Syrian opposition council accuses Iran of role in bloody crackdown."

127. "İran: Suriye rejimi yıkılmayacak," *Hurriyet*, 23 Şubat 2012.

128. Üst düzey bir Türk Diplomatın Beyanı, 25 Nisan 2012.

129. Şaban Kardaş, "Turkey's Syria Policy: The Challenge of Coalition Building," *GMF on Turkey*, 17 Şubat 2012.

Esad'dan desteğini yavaş yavaş çeken Türkiye'nin aksine İran'ın Suriye rejimine desteğini sürdürmesi iki ülkenin bu konuda zıt kutuplarda konumlanmasına yol açmıştır. İran ile Suriye arasındaki yakın ilişkiyi dikkate alarak Suriye meselesini görüşmek, fikir ayrılıklarını gidermek üzere Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu 10 Temmuz 2011'de Tahran'a gitmiştir.¹³⁰ Davutoğlu, İranlı muadili Salihi ile görüşmesinde bölgenin geçirdiği dönüşüme işaret ederek Türkiye'nin her türlü yabancı müdahalesine karşı olduğunu, fakat halkların meşru talepleri konusunda duyarlı olduğunu söylemiştir. İran'ın bölge halklarının meşru taleplerine barışçıl ve diyalog yoluyla olumlu cevap verilmesinden yana olduğunu bildiren Salihi, yabancı güçlerin müdahalesine karşı olduklarını kaydetmiştir. Salihi, İran, Suriye ve Türkiye'nin tek bir ailenin üyeleri olduğunu ve dolayısıyla Suriye sorununun da aile içinde çözülmesi gerektiğini söylemiştir.¹³¹

Benzer söylem ve işbirliği temennisine rağmen İran, Türkiye ile aynı pozisyonu almakta uzak durmuştur. İran'dan beklediği desteği bulamayan Davutoğlu bu defa net bir mesaj vermek için 9 Ağustos 2011'de Şam'a gitmiştir.¹³² Davutoğlu'nun Şam'da yaptığı temaslardan sonuç alamaması, Türk hükümeti ile Esad yönetimi arasındaki bağların kopmasına neden olmuştur. Bu tarihten sonra Türkiye dolaylı bir şekilde Suriye'de rejim değişikliğini desteklemeye başlamıştır.¹³³ Bununla birlikte İran yönetimi, Türkiye ile işbirliği arayışını sürdürmüştür. Cumhurbaşkanı Ahmedinejad Başbakan Erdoğan ile Ağustos 2011'de yaptığı telefon görüşmesinde bölge dışı güçlerin bölgesel sorunlara müdahalesinin daha büyük badirelere yol açtığını söyleyerek, bölgede özgürlük, demokrasi ve adaletin sağlanması amacıyla iki ülkenin sıkı işbirliği yapmasını istemiştir.¹³⁴ Eylül 2011'de New York'ta Ahmedinejad ile bir araya gelen Başbakan Erdoğan, Esad yönetiminin İran'ın verdiği destekten cesaret aldığını belirterek İran hükümetinin Esad'ı reform yapması için ikna etmesi gerektiğini söylemiştir.¹³⁵

Hükümet yetkililerinin Türkiye'ye karşı açık bir tepki göstermemiş olmasına rağmen İran basınında yer alan değerlendirmeler Türkiye'nin Suriye politikasından dolayı İran'da duyulan rahatsızlığı göstermiştir. İran basınında Suriyeli kaynaklara dayandırılan haberlerde Türkiye'nin ABD ile işbirliği yaparak eylemcileri silahlandığı ve isyanda rol oynadığı ileri sürülmüştür.¹³⁶ Davutoğlu'nun Tahran ziyaretinden kısa bir süre sonra Devrim Muhafızları'nın yayın organı *Sobhe Sadeh* dergisinde Türkiye'nin Suriye'deki gelişmelerle ilgili tavrını sürdürmesi halinde mevcut krizin daha da derin-

Esad yönetiminin reformlar konusunda ağır hareket etmesi, gösterilerin hızla bütün Suriye'ye yayılması ve nihayet Haziran 2011'den itibaren şiddetten kaçan Suriyelilerin Türkiye'ye sığınmaya başlaması ile Ankara'nın Esad'a olan desteği kaybolmaya başlamıştır.

130. Mohammad Javad Ranjkash, "Chera Iran mevadze'e do pehlo, mobham va motanaghaz dar berabere Suriye ve Libya ettekhaz kard?" *Khabaronline*, 30 Ağustos 2011.

131. "İran Dışişleri Bakanı: Suriye Sorununu Aramızda Çözelim," *Radikal*, 11 Temmuz 2011; "Iran, Turkey hold talks in a bid to defuse Syria crisis," *Mehr News Agency*, 11 Temmuz 2011.

132. Ranjkash, "Chera Iran mevadze'e do pehlo, mobham va motanaghaz dar berabere Suriye ve Libya ettekhaz kard?"

133. Kardeş, "Turkey's Syria Policy: The Challenge of Coalition Building"

134. "Ahmedinejad: İran ve Türkiye Bölgede sıkı işbirliği yapmalı," *Mehr Haber Ajansı*, 22 Ağustos 2011.

135. Erdal Şafak, "New York'tan Dönüş Gündemi," *Sabah*, 26 Eylül 2011.

136. "İran'dan Ankara'ya Suriye Suçlaması," *Hürriyet*, 13 Haziran 2011.

İran basınında Suriyeli kaynaklara dayandırılan haberlerde Türkiye'nin ABD ile işbirliği yaparak eylemcileri silahlandırdığı ve isyanda rol oynadığı ileri sürülmüştür.

leşeceği uyarısında bulunularak İran'ın tercih yapmak zorunda kalması durumunda Suriye'nin yanında yer alacağı yazılmıştır. Türk yetkililer olayların geri dönülmez bir noktaya varmaması için daha makul olmaya ve Suriye hükümetinin yanında yer almaya çağırılmıştır.¹³⁷

İran basınında yer alan haber ve yorumlarda Türkiye ağır bir şekilde eleştirilirken İranlı yetkililer Türkiye'yi doğrudan hedef almaktan genellikle sakınmıştır. İranlı yetkililer konuyla ilgili yaptıkları açıklamalarda "bazı bölge ülkelerinin" Suriye'nin içişlerine müdahale ettiğini, muhalifleri desteklediğini, Siyonistler ve Amerikalıların direniş ekseninde aleyhindeki komplolarına bilerek veya bilmeyerek alet olduklarını vs. ifade etmişlerdir. Böylece hem söylemlerine belirsizlik katmışlar, hem de Türkiye'yi üstü kapalı şekilde uyarılmışlardır. Türkiye'ye en açık uyarı Ekim 2011'de Hamaneî'nin güvenlik danışmanı Rahim Safevî'den gelmiştir. Türkiye'nin Suriye'ye yönelik tavrının çok yanlış olduğunu ve Amerika'nın çıkarları doğrultusunda hareket ettiğini iddia eden Safevi, Türkiye'nin bu tavrını değiştirmemesi durumunda Suriye, İran ve Irak'ın bu ülke ile ilişkilerini yeniden değerlendireceklerini söylemiştir.¹³⁸

İran ile Türkiye arasında Suriye konusundaki gerginlik Şubat 2012'de resmi düzeyde ortaya çıkmıştır. Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç, Suriye askeri birliklerinin "kandil gecesinde" Humus'a düzenledikleri yoğun saldırı karşısında İran'ı kayıtsız kalmakla itham etmiştir. Buna karşılık İran Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Mihmanperest Türkiye'nin Suriye'de yanlış hesap içinde olduğunu söylemiştir.¹³⁹

Suriye meselesi en üst düzeyde Başbakan Erdoğan'ın 28-29 Mart 2012'de İran'a yaptığı ziyarette ele alınmıştır. Suriye meselesi Erdoğan'ın Hamaneî ile Meşhed'de yaptığı görüşmede gündeme gelmiştir. Hamaneî bu görüşmede "İslam Cumhuriyeti'nin Siyonist rejime karşı direniş cephesine verdiği destekten dolayı Suriye'yi savunacağını ve Suriye'nin içişlerine yabancı güçlerin müdahalesine şiddetle karşı olduğunu" bir kez daha yinelemiştir.¹⁴⁰ Türkiye'nin dolaylı da olsa Suriye'de rejim değişikliğini savunmasına karşın İranlı yetkililerin Esad'ı destekleyeceklerini ilan etmeleri; Erdoğan'ın Esad'ı reformlar konusunda güvenilmez bulunduğu halde İranlı yetkililerin Suriye'de reform sürecini destekleyeceklerini söylemeleri iki ülkenin Suriye meselesindeki farklılığını bir kere daha ortaya sermiştir.¹⁴¹ Fakat Erdoğan, İranlı yetkililerle bölgedeki her türlü istikrarsızlığın Türkiye ve İran dâhil bütün bölge ülkelerini olumsuz etkileyeceği konusunda mutabık kaldıklarını ve bölgenin istikrarı ve kalkınması için İran ile her düzeyde işbirliği yapma konusunda kararlı olduklarını ifade etmiştir. Erdoğan, Rehber Hamaneî'nin Suriye ko-

137. "Movze'e Jaddei Iran dar berabare Havadesse Suriyeh," *Sobhe Sadegh*, 30 Temmuz 2011.

138. "Iran tells Turkey: change tack or face trouble," *Reuters*, 8 Ekim 2011.

139. "Sokhangouye Vezarate Kharaje Iran: Torkeye dar morede Suriyeh Dochare Eshatabahe Mohasebati est."

140. "Supreme Leader: Iran Defends Syria," *Fars News Agency*, 30 Mart 2012.

141. "Iran, Turkey sharply differ on Syria," *Associated Press*, 30 Mart 2012.

nusunda “dayanışma içerisinde bir adımın atılması”nı talep ettiğini söylemiştir.¹⁴² Bu iyi niyet beyanlarına karşın Türkiye'nin ve İran'ın politikalarında değişiklik olmaması, iki ülkenin Suriye meselesinde anlaşmaya varamadıklarını göstermiştir.

Bununla birlikte aralarındaki diplomatik kanalları her daim açık tutan İran ve Türk hükümetleri iki ülke arasındaki görüş farklılıklarının ikili ilişkilerin tamamını esir almasını önlemeye gayret etmektedir. Bu sayede Suriye konusunda benimsedikleri zıt pozisyonlara rağmen Türkiye-İran ilişkilerinde doğrudan Suriye eksenli gerilim olmamıştır. Suriye krizinin ortaya çıkmasından beri taraflar arasında çok sayıda ikili görüşme yapılmıştır, fakat bu görüşmelerde ne Türkiye, Tahran'ı Esad'a verdiği destekten vazgeçmeye ikna edebilmiş ne de İran, Ankara'yı Suriye muhalefetine destek vermekten vazgeçirebilmiştir. Buna rağmen, iki ülke üst düzey yetkilileri arasında karşılıklı ziyaretler ve hüsnü kabuller devam etmektedir. Nitekim Başbakan Erdoğan'ın Tahran gezisi sırasında her iki tarafın da Suriye konusundaki farklı yaklaşımlarını tekrar etmelerine rağmen bölgesel işbirliği ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi konusunda mutabakata varmışlardır. Hatta Türkiye, İran'ın nükleer programına desteğini bir kez daha en yetkili ağızdan yinelemiştir. Fakat gerek İran basınında Türkiye'ye yöneltilen eleştiriler, gerekse Türk basınında İran'a yöneltilen eleştiriler dikkate alındığında, işbaşındaki hükümetlerin ikili ilişkileri belirli bir düzeyde tutma gayretlerine rağmen Suriye üzerinden yükselen bölgesel gerginliğin Türkiye-İran ilişkilerini olumsuz etkilemesi beklenebilir.

Nitekim Suriye üzerinde alınan farklı tavırlar Türkiye ile İran'ı zaman zaman karşı karşıya getirmektedir. Bu durumun en somut örneği İran'dan Suriye'ye yapılan silah sevkiyatının Türkiye tarafından engellenmesidir. Sadece silah sevkiyatı değil, Türkiye'nin Suriye'ye ambargo kararı almasından sonra Tahran'dan Şam'a Türkiye üzerinden sağlanan her türlü lojistik destek neredeyse kesilmiştir. Bunun üzerine İran ve Suriye ikili ilişkilerini ve karşılıklı malzeme transferini sürdürürebilmek için Irak'a yönelmiştir.¹⁴³ Bu gelişme bölgede Irak'ın İran-Suriye ittifakına dâhil olması şeklinde değerlendirilmektedir. Gerçekten mezkûr üç ülke arasında yeni bir blok oluşması, Türkiye'nin diğer Ortadoğu ülkeleri ile ekonomik bağlarını olumsuz etkileyebilecektir. Aralık 2011'de Bağdat yönetiminin Ürdün kamyonlarına Türkiye'ye geçiş izni vermemesi bu çerçevede değerlendirilebilir.¹⁴⁴ Irak'ın İran-Suriye ittifakı ile yaklaşması “Şii hilali” söyleminin değirmenine de su taşımaktadır. Bu gelişme Türkiye'de ve Sünni Arap kamuoyunda “mezhepçilik yaptığı” gerekçesiyle İran'a karşı duyulan tepkinin şiddetlenmesine neden olmaktadır.¹⁴⁵

Suriye krizinin ortaya çıkmasından beri taraflar arasında çok sayıda ikili görüşme yapılmıştır, fakat bu görüşmelerde ne Türkiye, Tahran'ı Esad'a verdiği destekten vazgeçmeye ikna edebilmiş ne de İran, Ankara'yı Suriye muhalefetine destek vermekten vazgeçirebilmiştir.

142. “Başbakan'ın İran ziyaretinde öne çıkan başlıklar,” *Zaman*, 30 Mart 2012.

143. “İran'dan Suriye'ye hava köprüsü,” *Habertürk*, 21 Mart 2012.

144. “Bağdat'tan B Planı için geçiş yok,” *Haber 7*, 26 Aralık 2011.

145. Mesela bkz. Yetkin Yıldız, “Türkiye'nin Doğusuna Şii Duvarı Ördüler,” *Aktifhaber*, 27 Aralık 2011.

İranlı yetkililere göre bölge İsrail'e karşı mücadele eden ve Amerikan hegemonyasına karşı direnen "direnış cephesi" ile Batı ile iyi ilişkileri olan "statükocu rejimler" arasında ikiye bölünmüştür.

10. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Arap baharı sürecinde halk hareketlerine destek veren İran'ın Suriye politikasında jeopolitik ve jeostratejik kaygılar belirleyici olmuştur. İran'ın bu kaygılarının belirlenmesinde birbiriyle ilintili çeşitli faktörler rol oynamıştır. Birincisi, Haziran 2005'te Mahmud Ahmedinejad'ın cumhurbaşkanlığına yükselmesi ile kendisini gösteren dış politikada radikalleşme ve devrimci değerlere dönüş olgusudur. İran'ın yeniden radikalleşen Ortadoğu politikasında Filistin sorunu merkezi bir yer edinmiştir. Dini, siyasi ve ideolojik nedenlerle Filistin sorununun öne çıkması, hâlihazırda Siyonizm karşıtlığını dış politikasının esası haline getirmiş İran ile İsrail arasındaki gerginliğin yükselmesine neden olmuştur.

İkinci olarak ABD'nin Irak'a müdahalesinden sonra şekillenen Ortadoğu'nun yeni jeopolitiği, İran'ın bölgeye bakışının şekillenmesinde etkili olmuştur. İranlı yetkililere göre bölge İsrail'e karşı mücadele eden ve Amerikan hegemonyasına karşı direnen "direnış cephesi" ile Batı ile iyi ilişkileri olan "statükocu rejimler" arasında ikiye bölünmüştür. Hamas ve Hizbullah gibi direniş cephesinin ön saflarında yer alan örgütlerin kendi coğrafi alanlarında siyasi etkinliğini artırması ve Irak'ta İran rejimi ile kuvvetli bağları olan Şiiilerin ağırlıkta olduğu bir hükümetin şekillenmesi bölgede İran'ın etkisinin yükselmesi olarak değerlendirilmiştir. Bu süre zarfında bölgesel siyasetinin radikalleşmesinin yanı sıra İran'ın nükleer programının ve askeri programlarının gelişmesi, bölge ülkelerinde, bilhassa Suudi Arabistan başta olmak üzere muhafazakâr Arap devletleri arasında İran'ın yükselişinin tehdit olarak değerlendirilmesine yol açmıştır. Böylece bölgede İran'ın başını çektiği direniş cephesi ile Suudi Arabistan'ın öncülük ettiği statükocu devletler arasında bir kutuplaşma olmuştur.

Gerek siyasetin yeniden radikalleşmesi gerekse bölge jeopolitiğindeki değişiklik İran dış politikasında çatışmacı bir paradigmanın yükselmesine neden olmuştur. Buna göre ezelden ebede sürecek olan iyi ile kötünün mücadelesi, hak ile batıl mücadelesi İran ile ABD arasındaki mücadele şeklinde tezahür etmektedir. ABD'nin bölge siyasetinin en önemli unsuru İran'ın bölgesel gücünün kırılması ve İslam Cumhuriyeti rejiminin değiştirilmesidir. İran'da yükselen bu paradigma, Amerikalı yetkililerin zaman zaman dile getirdiği "rejim değişikliği" siyaseti ve ABD'nin Ortadoğu'da artan siyasi ve askeri varlığı ile desteklenmiştir.

Bölgesel kutuplaşmanın, ABD ve İsrail ile İran arasında gerginliğin yükseldiği jeopolitik ortamda Suriye ile ittifak ilişkisi İran'ın Ortadoğu politikasının en önemli dayanak noktası olmuştur. Dolayısıyla, Suriye yönetimi aleyhine gerçekleşen her türlü gelişme öncelikle direniş cephesini, ardından İran'ın güvenliğini hedef alan girişimler olarak değerlendirilmiştir. Batılı ve İsraili analistlerin ve stratejistlerin açıkça angajman siyaseti yada rejim değişikliği suretiyle Suriye'nin İran ile ittifak ilişkisinin sonlandırılması gerektiğine dair çalışmaları, İran'ın Suriye'ye jeopolitik ve güvenlik eksenli bakışını güçlendirmiştir.

İşte bu bakış, İran'ın Suriye isyanı karşısındaki tutumunda da esas belirleyici faktör olmuştur. Dolayısıyla Suriye'de Mart 2011'de başlayan ve kısa sürede rejim karşıtı isyana dönüşen gösterileri İran yönetimi, Esad yönetimini devirmek amacıyla dışarıdan tasarlanan yeni bir girişim olarak görmüştür. İsyanın giderek büyümesi ve ülke geneline yayılmasına rağmen İranlı yetkililer birçok defa Esad yönetimini her açıdan desteklediklerini ve desteklemeye devam edeceklerini söylemiştir. Suudi Arabistan başta olmak üzere İran'ın bölgesel rakiplerinin ve Batılı ülkelerin Suriye isyanına destek vermesi, İran'ın Esad yönetimine verdiği destekte daha kararlı olmasına neden olmuştur.

İran, Suriye rejiminin düşmesi durumunda kendi güvenliğinin de tehlike altına gireceğinden endişelenmektedir. Esad yönetiminin düşmesi durumunda Suriye'de Batı ve muhafazakar Arap devletleriyle bağlantılı olan bir rejimin kurulması, İran'ın Suriye'yi ve dolayısıyla Hizbullah ve Filistin direniş örgütleri ile bağlantı noktasını kaybetmesiyle sonuçlanacaktır. Keza, Esad yönetiminin devrilmesinin ardından ülkede istikrarın sağlanamaması durumunda Suriye'nin İsrail karşısındaki duruşu zayıflayacaktır. Ayrıca bu ülkedeki istikrarsızlık yabancı, özellikle Amerikan güçlerinin Suriye'ye müdahalesinin önünü açacaktır. Böylece İran kendi güvenliğinin dayandığı caydırıcılık unsurlarından en önemlisini, yani ileri savunma hattını kaybedecektir. Buna karşılık İranlı seçkinler arasında Esad yönetiminin iktidarını koruyabileceğine duyulan inanç, İran'ın isyancılara karşı Suriye rejiminin yanında yer almasını sağlamıştır.

Bununla birlikte isyanın giderek büyümesi, muhalifler ile rejim güçleri arasında çatışmaların gün be gün şiddetlenmesi ve Esad rejiminin uluslararası desteğini büyük ölçüde kaybetmeye başlaması üzerine İran Suriye siyasetini yeniden değerlendirmeye başlamıştır. Bu süre zarfında Suriye muhalefeti ile görüşme arayışına giren İran yönetimi, karşılıklı şiddete son verilmesi, rejim ile muhalefet arasında diyalog başlatılması ve halkın meşru taleplerinin karşılayacak reformların yapılması çağrısında bulunmuştur. Fakat İran'dan gelen bu çağrılar Esad yönetimine olan desteğin çekilmesinden ziyade, Baas rejiminin düşüşünün engellenememesi durumunda İran'ın Suriye'deki çıkarlarının korunabilmesi amacıyla muhalefete karşı söylemin yumuşatılması şeklinde değerlendirilmektedir.

Suriye'de Mart 2011'de başlayan ve kısa sürede rejim karşıtı isyana dönüşen gösterileri İran yönetimi, Esad yönetimini devirmek amacıyla dışarıdan tasarlanan yeni bir girişim olarak görmüştür.

Arap baharı ile başlayan toplumsal ve siyasal değişim süreci Ortadoğu'da egemen olan siyasal rejimlerin kimi yerlerde devrilmesine, kimi yerlerde de sarsılmasına neden olmuştur. Bu sürecin tetiklediği halk isyanları kısa süre içerisinde Suriye'ye de yayılmış ve bu ülkede hakim olan Baas rejimini tehdit etmiştir. Fakat Baas rejimi değişim talebiyle ortaya çıkan isyana karşı şiddet kullanarak mücadele etmek yoluna gitmiş ve bu yolda en büyük siyasi desteği İran'dan almıştır.

Yıllardır bölgede statükoya karşı çıkan ve bu nedenle "İslami uyanış" addettiği Arap baharını destekleyen İran yönetimi Suriye söz konusu olunca "statükonun" sürdürülmesinden yana tavır almıştır. İran'ın bu tavrı kimi çevrelerde mezhep ekseninde siyaset izlemesiyle izah edilmeye çalışılırken İran makamları tarafından İsrail'e ve ABD'ye karşı duran sözde direniş hattının müdafaası şeklinde savunulmuştur.

Farklı ideolojik boyutlarına karşı gerek mezhepçi yaklaşım, gerekse direniş hattı söylemi İran'ın bazı jeopolitik kaygılarına işaret etmektedir. Arap baharının tetiklediği değişim süreci bölgenin jeopolitik yapısında köklü değişikliklere yol açmış, dolayısıyla bölgesel ve küresel aktörlerin Ortadoğu politikalarını yeniden değerlendirmelerine neden olmuştur. Bu değişim süreci bölgedeki tek müttefiki olan Suriye'ye gelene kadar İran jeopolitik çıkarlarına hizmet ederken Suriye'deki muhtemel bir değişim İran'ın jeopolitik çıkarlarını tehdit etmektedir. Bu nedenle İran, Arap baharı Suriye'ye geldiğinde farklı bir tavır almıştır.

İran'ın bölgeye yönelik jeopolitik kaygıları ise ideolojik ve stratejik faktörler tarafından belirlenmektedir. İran'ın devrimci/ideolojik duruşu onun İsrail'i, ABD'yi ve bölgedeki Amerikan müttefiklerini "düşman" olarak görmesine neden olmaktadır. İran devriminden bu yana sözde düşmanları ile İran arasında ortaya çıkan gerginlikler ve çatışmalar, taraflar arasındaki karşılıklı husumet ilişkisine tarihsel bir boyut kazandırmıştır. Bu minval üzere son on yılda Ortadoğu'da İran ve müttefikleri ile Suudi Arabistan, Körfez ülkeleri, Mısır, Ürdün gibi İran karşıtları arasında kamplaşma ve soğuk savaş ortaya çıkmıştır. Böyle bir ortamda İran'ın savunma stratejisinde Suriye ve Hizbullah ile geliştirdiği ittifak ilişkisi önemli bir yer edinmiştir. İran'ın savunma stratejisinde kritik öneme haiz olan Suriye'de ortaya çıkan isyanın İran'ın dostu Esad yönetiminin devrilmesini talep etmesi ve bölgedeki karşıtlarının da isyancılara destek vermesi İran yönetiminin isyancılara karşı Esad'a destek vermesine neden olmuştur.

İran yönetimi Suriye'deki gelişmeleri bölgesel gerginlikler ve hesaplaşmalar üzerinden okurken Türkiye'nin Suriyeli rejim muhaliflerinin yanında yer alması, iki ülkenin karşı taraflarda durmasıyla sonuçlanmıştır. Bununla birlikte her iki ülkede mevcut hükümetlerin Türkiye ile İran'ı doğrudan karşı karşıya getirecek eylem ve söylemlerden kaçındığı gözlemlenmektedir.

Bayram SİNKAYA

Lisans derecesini Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden alan Sinkaya'nın başlıca akademik ilgi alanı İran siyasetidir. Tahran Üniversitesi ve Columbia Üniversitesi'nde misafir araştırmacı olarak bulunan Sinkaya, doktorasını 2011 yılında ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde tamamlamıştır. Sinkaya, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde öğretim üyesidir.

SETA | SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI

Nenehatun Caddesi No: 66
GOP Çankaya 06700 Ankara TÜRKİYE
Tel: +90 312.551 21 00 | Faks: +90 312.551 21 90
www.setav.org | info@setav.org

SETA | Washington D.C. Office
1025 Connecticut Avenue, N.W., Suite 1106
Washington, D.C., 20036
Tel: 202-223-9885 | Faks: 202-223-6099
www.setadc.org | info@setadc.org